

Édes Anyanyelvünk

XVI. ÉVFOLYAM 4. SZÁM

1994. OKTÓBER

ÁRA: 40 FORINT

A tartalomból:

Balázs Géza:
1992–93 divatszavai

*

Bencédy József:
Édesek vagyunk

*

B. Lőrinczy Éva:
A rang- és címkórság
tünetei

*

Deák Mihály:
Gügyögő nagyszülők

*

Szathmári István:
A kiegészítést kívánó
igékről

*

Bálint András:
Farmgazdaság?
Majorgazdaság!

*

Laczkó Mária:
Anyanyelvi nevelés –
embernevelés

*

És:
Nyelvi humor, remek
rímek, nyelvi mozaik,
pécsi, egri, győri,
szolnoki, keszthelyi,
celldömölki beszámó-
lók, pontozó, kereszt-
rejtvény, pályázat!

Nyelvi önvédelmet!

Fábián Pál a rádió Édes Anyanyelvünk című műsorában egy alkalommal arról beszélt, hogy a magyar nyelv általában igyekszik saját szót találni nemzetközileg használt kifejezések helyett is. Valamikor talán csakugyan így volt, jelen időben azonban semmiképpen sem merném ezt kijelenteni. Még meglévő szavaink helyett is eltűrünk idegeneket: már alig van *bolt, üzlet, áruház*, csak *boutique, shop, center, store* – hogy csak egy szócsaládot említsek, de aki olvassa lapunkat, már több gyűjtéssel találkozhatott.

Latin szavakat a kultúrával együtt tömegesen fogadtunk be a középkortól kezdve. Ezek egy része úgy beépült, hogy már észre sem vesszük, pl. *angyal, ostya, óra, iskola, papír, lecke, doktor, tábla, golyópis, persze*. Igaz, kissé átalakultak. Más részük kikopott, a nyelvújítás kicserélte, sokat pedig máig is ismerünk, időnként használunk, de annak tudatában, hogy idegen, ill. nemzetközi szavak. Ilyenek a tudománynevek, mint *matematika, biológia*, sok szakszó, *probléma, professzor, prédikál, prókátor, nótárius* stb. Ezek a szavak egy a latinnal rokon nyelvbe a legnagyobb természetességgel illeszkednek, a magyartól azonban elütnek, ezért is igyekeztünk – igyekeztek a nyelvújítók – minél többet helyettesíteni belőlük saját szóval.

A töröktől a százötven éves uralom alatt a kifejezetten török vonatkozású szavakon kívül nem túl sokat vettünk át: *kávé, tepszi, kajszi, zseb, kalpag, kefe, dívány*. Török eredetű szavaink nagyobb része még az óhazából származik, mint a *nyak, boka, térd, bika, ökör, disznó, búza, eke, gyöngy, gyárt, csavar, ács, szűcs* és még számtalan. Ezek népünk török eredetű részével együtt olvadtak nyelvünkbe, így nem csoda, hogy a későbbi török szavak sem hatnak olyan idegennek, kivéve a *dzs*-s szavakat, mint *findzsa, dzsámi*. A *dzs* hang ekkor került vissza nyelvünkbe – a korábbi, feltételezhetően ilyesféle hangunkból *gy* lett. Sokan máig sem érezzük igazán egy hangnak a *dzs*-t.

Az osztrák fennhatóság alatt folyton hadakoztunk a germanizmusok ellen. Mégis, ennek a korszaknak is köszönhetünk jó néhány ma is használt jövevényszót: *cukor, csokoládé, limonádé, marcipán, pisztoly, drót*. A legtöbbet a magunk képére igazítottuk, de sokról még így is ordít a német származás: mint a *hokkedli, spájz, smarni* stb. Ezek nem is lettek „szalonképesek”.

A szovjet uralmat, úgy látszik, még annyira sem szerettük, mint az osztrákot vagy a törököt – no meg hál'istennek nem is tartott annyi ideig –, így az oroszoktól szinte semmit sem vettünk át. Kivétel talán a *kolhoz* és a *kulák*. Szláv jövevényszavaink sokkal régebbiek: *gomba, korong, rend, gerenda, csizma, kacska, dohány, málna, gatyá, sapka, pelenka, galuska, haramia, betyár, csárda* stb. Ezek a velünk együtt élő, ill. közvetlenül szomszédos szláv népektől származnak.

A fentiekből két következtetés vonható le: 1. Minél nyíltabb elnyomás alatt éltünk, annál inkább tiltakoztunk a nyelvi hatás ellen. 2. Azok az idegen szavak tudtak meghonosodni, amelyeknek hangalakja beleillett a magyar beszédbe, vagy amelyeket sikerült úgy átfőrtetni, hogy beleillessen.

Mindektől szempontból minden eddigi hatásnál veszélyesebb a most ránk zúduló angol szöveg. Most nem élünk nemzeti elnyomás alatt, ellenkezőleg, éppen felszabadultunk, és önként hódolunk be a nyugati gazdasági hatalomnak, amely hozza magával szókinszt: *second hand, off shore, project, GDP (dzsidípi), baby sitter, instant* stb. A magyar nyelv egyik fő jellegzetessége a tiszta hangképzés, az angol ennek éppen az ellentéte, ezért az angol szavak sehol sem illelnek a magyarba (bár megjegyzem, még a franciából, sőt az angollal rokon németből is csúnyán kilógnak – de ez a franciák és németek gondja). Már nincs meg bennünk az az eredeti öntudat, hogy „azok a fránya angolok ilyen furcsán beszélnek, mi csak azért is úgy mondjuk ki a szót, ahogy nekünk jölesik”. Ellenkezőleg, minél pontosabban akarjuk ejteni az idegen szavakat, hogy fitogtassuk műveltségünket. Odáig már nem terjed a hengegés, hogy megmutassuk: tudjuk, mit jelent az magyarul. Nem is pontosan az idegen szó tükörfordítását kellene megtalálnunk – bár azt sem árt ismerni, mert sok esetben kiderülne, az az angol szó semmi különös –, hanem pontosan át kellene gondolni a fogalom tartalmát, annak alapján talán egészen másképpen, találékosan is el lehetne nevezni magyarul. Merni kellene elnevezni! De mindenekeelőtt akarni kellene, akarni kellene ápolni, gazdagítani nyelvünket, szeretni kellene, mint féltett kincset. Az idegen nyelv csak eszköz, szeretni mindenki a maga nyelvét szeresse! Amíg nemzeti öntudat nincs, hatástalan a nyelvművelés.

Buvári Márta

ÉDES ANYANYELVÜNK

Az Anyanyelvápolók Szövetségének évente ötször megjelenő folyóirata

Megjelenik

a Magyar Tudományos Akadémia Magyar Nyelvi Bizottságának és a Magyar Nyelvtudományi Társaságnak a támogatásával.

Kiadja:

az Anyanyelvápolók Szövetsége

Felelős szerkesztő és kiadó:

Grétsy László

A szerkesztőség tagjai:

Balázs Géza
Kemény Gábor
Maróti István

A szerkesztőség címe:

1075 Budapest, Kazinczy u. 23–27.
Telefon: 112-4010

Postacím:

1364 Budapest, Pf. 122.

Terjeszti:

a HÍRKER Rt., az NH Rt.
és több alternatív terjesztő.

Előfizethető

bármelyik hírlapkézbesítő hivatalban,
valamint közvetlenül vagy
postautalványon a Hírlap-előfizetési
és Lapellátási Irodánál (HELIR),
amelynek címe: 1900 Budapest,
XIII., Lehel út 10/A. (Kérésre az
iroda postautalványt küld!)
Előfizetési díj: egy évre 200 Ft
Számonkénti ár: 40 Ft
Az Anyanyelvápolók Szövetségének
tagjai a lapot a tagdíj fejében
illetménylapként kapják.
Belépési nyilatkozat és csekk
kérhető:
Anyanyelvápolók Szövetsége,
1126 Budapest, Szoboszlai u. 2–4.

Az Édes Anyanyelvünk
szerkesztőbizottsága:

Balázs Géza
Bencédy József
Deme László
(a szerkesztőbizottság elnöke)
Fábián Pál
Grétsy László
Kemény Gábor
Maróti István

Címlapterv:

Heiling Zsolt

Lapunk kiadását a Művelődési és
Közoktatási Minisztérium,
A Szép Magyar Nyelvért
Alapítvány és a
Magyar Sajtó Alapítvány támogatja.

ISSN 0139-0457

Készítette:

CERBERUS Kft.
1054 Budapest, Kálmán I. u. 23.
Telefon: 132-3511
Felelős vezető: Schmidt Gábor

Az Anyanyelvápolók Szövetsége tagjainak figyelmébe!

E számunkban egy csekklapot találunk, amelyen befizethetik a jövő évi tagdíjat. A tagdíj felnőtteknek 400 Ft, diákoknak és nyugdíjasoknak 250 Ft, s ezért az Édes Anyanyelvünk 1995-ben megjelenő számait illetménylapként megkapják.

Kérjük, hívják föl ismerőseik, tanítványaik figyelmét szövetségünkre, lapunkra, a magyar nyelvművelés legnagyobb fórumára!

Belépési nyilatkozat és csekk levélcímünkön kérhető!

Az Édes Anyanyelvünk 1–15. évfolyamának mutatója

Az ABC-áruház-tól Zsivago doktor-ig...

Miről és hogyan írtunk, beszéltünk az elmúlt 15 évben?

body building, image, joy-stick, top timer...

1200 nyomtatott oldalnyi (kb. 60 000 kézirattoldalnyi) nyelvművelő írás bibliográfiája, szerzőnkénti, tárgykör, sőt a legfontosabb kulcsszók szerinti ábécérendes mutatója.

ÁFA, gyed, gyes, VÁNYA...

Jelenségek, szöteremtések, furcsa grammatikai fordulatok, nyelv- és viselkedéskultúra.

ápolóférfi, brékel, jóbanya, nyúltermeltetési osztályvezető...

Az Édes Anyanyelvünk 1–15. évfolyamának mutatója a lap különszámaként jelent meg 36 oldal terjedelemben.

Ára: 60 Ft.

A mutató megvásárolható az Anyanyelvápolók Szövetségénél (1126 Budapest, Szoboszlai u. 2–4.), továbbá a lap szerkesztőségében (1075 Budapest, Kazinczy u. 23–27. Magyar nyelvészeti tanszék) és a Petőfi Irodalmi Múzeum Hangtárában (1053 Budapest, Károlyi Mihály u. 16.). Postán (utánvétellel és a postaköltség felszámításával) is megrendelhető (1364 Budapest, Pf. 122.).

Az elmúlt 15 év nyelvi tükré: az Édes Anyanyelvünk. Ebben kalauza: az Édes Anyanyelvünk 1–15. évfolyamának mutatója.

Tartalom

Buvári Márta: Nyelvi önvédelmet!	1
Balázs Géza: 1992–1993 – a divatszók tükrében	3
Bencédy József: Édesek vagyunk	4
Gyulaváriné Patthy Anna: A dajka és az inekció	4
Kemény Gábor: Nyelvi mozaik	5
B. Lőrinczy Éva: Címek és címkék	6
Victor András: Magyar szó-e a drótposta?	7
Bálint András: Farmgazdaság? Majorgazdaság!	7
F. Kovács Ferenc: Bessenyei, Kállai, Somlay	8
K. G.: Mátraházi vagy mátraházai?	8
Szöke Antalné: Hogy is írjuk?	9
Berényi Zsuzsanna Ágnes: Petőfi múltja és jelene	9
Mónus Imre: Hozzászólás a tegeződés-magázódás kérdéseiről	9
Holczer József: Gép okozta (ál)paronimák	10
Szathmári István: A kiegészítést kívánó igékről	10
Dobóné Berencsi Margit: Az igekötők mellőzése	10
Deák Mihály: Gügyögő nagyszülők	11
Zsigmond Győző: Ezúttal azt szeretném szöve tenni...	11
Gyárfás Endre: Telitalálatok	11
Baracs Tibor: Tulajdonképpen miről van szó?	12
Nyelvi humor, remek rímek	12
Minya Károly: Szép beszéd felsőfokon	13
Dörnyei László: Kresznerics legifjabb utódai	13
Bachát László: A magyar nyelv hete...	13
Laczkó Mária: Anyanyelvi nevelés – embernevelés	14
G. R.: A „téma” továbbra is idősebb...	15
Szende Aladár: Versegly Nyelvművelő Verseny	15
Benkóczy György: Anyanyelvi édes morzsák	15
Hírek	16
Graf Rezső: Nyelvművelés a „magasban”	16
M. I.: Bocsnátot kérünk!	16
G. R.: Ki szavaz a helyesírás biztonságáért?	17
Maróti István: De azért itthon is maradni...	17
G. R.: Pais Dezső	17
Pontozó	18
Keresztretjérvény	19
Pályázati felhívás, Egyetemisták, főiskolások versenye	19
Nyelvész-leletek, nyelv-észleletek	20

1992–1993 – a divatszók tükrében

A szavak és a mindennapi kifejezések a nyelv legmozgalmasabb, leggyorsabb változó szintjéhez tartoznak. Ezért minden évben fölfedezhetünk új és új jelenségeket, divatokat. 1985-ben kezdtem el a magyar (magyarországi) szódivat dokumentálását. Legutoljára, 1992-ben az Édes Anyanyelvünkben az 1991. év divatszavait mutattam be. Most az 1992–1993-as évek következnek – a teljesség igénye nélkül, ám kellő távolságtartással.*

A leggyakoribb közéleti-politikai közszavak gyűjteményemben ez időszakból a következők: kárpótlás, vagyoni kárpótlás, konzervatív, liberális (1994-ben ezt követi majd a szociálliberális), privatizáció, médiaháború (tévé, rádió), médiaelnökök kinevezése, munkanélküliség, sortűz, aszály, közalkalmazotti törvény, (ukrán) alapszerződés, bankcsőd (Ybl-bank), bankkonsolidáció, szakmaiság, pártpolitika, (-i érdek), szekértábor, nomenklatura, elit, átmentés, ki-mentés, gyűlöletkeltés, antiszemitizmus, bőrfűjék, éhségstrájk, szakszervezeti választások, menekülők, törökinvázió, hasadó anyagok (uránium), illetve kábítószer csempésze (valamint az eddigi „legnagyobb” fogás(ok)). Régióinkban a visegrádi hármak ebben az időszakban váltak visegrádi négyek-ké, az 1988-ban létrejött Pentagonale (Közép-európai Kezdeményezés) 1992-től Hexagonale néven él tovább. 1992-ben volt a magyarok III. világtalálkozója és a sevillai világkiállítás. A NATO-csatlakozás fölvetése után nyugati kezdeményezésre megszületett a Partnerség a békéért státus.

Két metaforikus politikai kifejezés is született. A nyitott égbolt (a hazai légtér használatának engedélyezése ellenőrző, megfigyelő tevékenységet folytató repülőknél), valamint a guruló dollárok (a korábbi állampárt keletre juttatott valutatámogatása). – Sajátos képzéssel megszületett a szobortalanít ige, amely a régi közterületi szobrok eltávolítására utal.

Környezetünkkel maradván ebben az időszakban jön létre Ukrajna, ekkor válik ketté Csehszlovákia Csehország-ra és Szlovákia-ra (ez utóbbi ország autójele is megváltozik: CS-ről először SQ-ra, majd pedig SK-ra). Napi háborús hírek érkeznek a délszláv háborúról, a szerb-horvát konfliktust követően a boszniai háborúról, Bosznia szétdarabolásáról és boszniai béketervről. Először Dubrovnik, majd pedig Szarajevó lesz a mindennapos haditudósítások színhelye.

Nyelvi „háború” is folyt: Szlovákiában 1993-ban belpolitikai vita bontakozik ki a többnemzetiségű helységek névtábláival kapcsolatban. A korábbi kétnyelvű táblákat a közlekedési miniszter közlekedésbiztonsági szempontból egy-nyelvűre cseréltette (ez a hírhedt táblatörvény). A szlovák nyelvtörvény ugyancsak hátrányosan érinti a szlovákiai magyarságot.

* A szerző szódivat-dokumentációi: Az év szavai, 1985. Magyar Nemzet, 1986. február 20.; Szódivat a múlt évben. ÉdAny. 1987/2.; APEH, VÁNYA és társai (1987–88). ÉdAny. 1989/3.; Divatszavak 1988–1990-ben/A rendszerváltás szavai. ÉdAny. 1991/2.; Papamobil, élő expo, FÁK/Az elmúlt év divatszavai (1991). ÉdAny. 1992/3.

Időszakunkra esik a Duna-elterelés, amelyet hivatalosan C-változat-ként neveztek el a szlovákok, a hazai hozzáértők pedig egyszerűen csak ártalmatlan papírtigris-ként aposztrofálták. Azóta a Szigetköz haláláról és megoldásként a vízpótlás-ról hallani a legtöbbit.

Személyekhez kapcsolódó gyakori beszéd- és újságtémák: Csurka-dolgozat, Landesmann-ügy, Lupis-ügy, Horthy-újratemetés, Antall-temetés, Boross-kormány.

1992–1993-ban zajló politikai „mozgalmak”: az MDF „megtisztulása” (szélszokadása), Magyar Út Körök mozgalom (erre reagálva Marton Frigyes meghirdeti a Magyar Egérút Körök mozgalmát), MIÉP (Magyar Igazság és Élet Pártja), Magyar Piac Párt, Magyar Élet Párt, Vállalkozók Pártja, valamint más közéleti témákkal kapcsolatban a Demokratikus Charta, Tégy a gyűlölet ellen!-akciók, Közakarat Egyesület, szárszói konferencia(-ák). A bíróság nem jegyezte be az APÜSZ-t, vagyis az APEH Üldözötteinek Szövetségét, arra hivatkozva, hogy meglévő intézménynevet (APEH) nem lehet új szervezet nevében felhasználni. Nyelvi tréfával homofon változatot talált ki erre az APÜSZ vezetősége: A Pech Üldözötteinek Szövetsége elnevezést. A cikk megírásáig ezt sem jegyezték be.

A kilencvenes évek eleje mint a médiaháború (ritkán: médiumháború) vonul be a magyar politika- és tömegtájékoztatás-történetbe. A leggyakoribb vitatéma a közszolgálatosság meghatározása, valamint a médiatörvény megalkotása. Az időszakra eső „ütközetek”: Hankiss Elemér és Gombár Csaba elnökök és felmentésük, Csúcs László és Nahlik Gábor alelnökök, valamint kinevezésük (teljes elnöki jogkörrel felruházott alelnökök, az ellenzéki sajtó kedvelt mozaikszavak formájával: tejfa) procedúrája. A médiumokban zajló viták: szervezeti és működési szabályzat, sajtószabadság, nyilvánosság, a furcsa nevű FRÁSZ (Független Rádiós Szakszervezet), Színes RTV kontra Rádió- és Televízióújság, politikacsínáló műsorok, politikai tisztogatás, Esti Egyenleg-ügy, Parabola-ügy, lapszemle-ügy, hogy csak a legtöbbször említettet idézzem. A műsorok és az alelnökök nevéből szójáték is született: Reggeli Csúcs – Esti Nahlik. A demokrácia szó mintájára alkotott médiokrácia szó (vagyis a médiumok uralma, új hatalmi ág) is megjelent nyelvünkben.

A közéleti frazeológiában terjed az úgy gondolt, hogy...-os bevezető szerkezet, a nem igazán (not really) és az egy dolog (odnoje gye-lo) töltelékszerkezet, a névutók között a mentén (politikai értékek „mentén”), valamint a magasságában (1989 „magasságában”, vagyis 1989 körül), a főnevek és összetételek között a rendszer szó (különösen utótagként: verseny-

feltételrendszer) használata. Az igék között a működik, a csinál és a szól jelentése lassan háttérbe szorult, minden beszédhelyzethez alkalmazták (pl. Ez a dolog visszafelé nem működik, Ez a dolog arról szól, Csinálj egy riportot stb.).

A pénzügyi-gazdasági életből dokumentált divatkifejezések: diszkontált kincstárjegy, adó-alap-csökkentő értékpapír, valutatartalék, inflációellenes politika, expó, expóbiztos, vállalkozás, koncesszió, infrastruktúrafejlesztés, telefonberuházás, földárverés, kárpótlási jegyek árfolyama, bankcsőd, bróker, brókerház, betétbiztosítás.

Több nyelvi probléma keltett szélesebb érdeklődést. Ezekre újságírók, nyelvészek közösen próbáltak meg választ adni. Ilyen volt a privatizáció. Erre 1992-től terjed a magánosítás, de máig vitáznak rajta, hogy legyen inkább magánítás. Az ombudsman-ra pedig a jogőr, országbiztos szót javasolták pályázat keretében.

Nem csökkent az UFO-láz, sőt megjelent a nemzetközi UFO-irodalomból ismert UFO-kör-ök magyarországi változata is, a gabonakör, fűkör.

Az új technikai eszközök idegen névvel együtt való beáramlása folytatódik: menedzserkalkulátor, jetski, mountain bike, city bike, snow board stb.

Néhány emlékeztető közéleti-politikai szlogen, amely ugyancsak sokféle változatban, módosítással, sőt olykor pereskedéssel vonult végig a magyarországi közéletben: „politikai mikiegerek”, „tömegbe lövetés gondolata”, „pontosan megmondható, hogy a kormány tagjai mennyiért vásárolhatók meg”, „huszadrendű írócskák”, „tégy a gyűlölet ellen”, „fűtőlős barack és bogálya”, „be kell vallani, hogy mi sokkal jobban gyűlölünk benneteket, mint ti minket”, „tetszetek volna forradalmat csinálni” stb.

A hétköznapi beszélgetésekben sokat szerepelt a Friderikusz-show (szlogen is vált bevezető mondata: „Ez a műsor nem jött volna létre, ha nincs a...”, valamint egy másik mondata: „A reklám után találkozunk...”), a magyar rap (Rapiölök), 1992-ben az olimpia, majd a Fradi-szurkolók szlovákiai megtámadása, a „jól jövedelmező mellékállás”, az „Őn már nyert egymillió forintot” kezdetű levelek, katalógusok, a népszerű tévéműsorok között a Szerencsekerék (új névhasználati divatot is elindított a műsorvezetők csak keresztnévvel való szerepeltetése – Viktor és Tamás), a Mindent vagy semmit című vetélkedő. Szlanges műsorcímek jelentek meg: Helló, világ; Halló, péntek; Halló, vasárnap; Tökjő.

Szó- és kifejezésbemutatónkba minden természetesen nem kerülhetett bele. Minden szempontból egzakttá tükört készíteni nem is lehet. Azután kinek-kinek megvan a maga történelme: s abban a saját életének évről évre megújuló vagy változatlan divatszavai. Erdemes ezt is összeállítani: hiszen önismertetünk egyik fontos összetevője lehet saját szavaink, kifejezéseink megfigyelése, számon tartása.

Balázs Géza

Édesek vagyunk

Nemrég a durvaságról írtam lapunkban s e magatartás nyelvi kifejezőeszközeiről (Tök jó, 1993. 4. sz.); most a másik végletről szeretnék szólni, a kellemkedésről, a negédes magatartásról és nyelvi megnyilvánulásairól.

Gyakran hallom kötetlen beszélgetésekben, piacon, utcán valamilyen szíveség nyugtázására a *Köszil* formát, a végén fölfelé vitt dallammal. Az „elkövetők” többnyire nők, de azért egyszer-egyszer férfiak is. Rokona az *édi*, a *cuki* – mindkettő tetszést, elismerést kifejező jelentésben (*Jaj de édi vagy; cuki ez a gyerekek!*); az utóbbi 'cukor' értelmében is járja (*Kérsz cukit?*). A Ferenc körúton, a Boráros tér közelében egy üzlet fölött „ékeskedik” ez a felirat: *ÉdiLand*; így, egybeírva, az utótagot nagybetűvel! Bent még sohase jártam, tehát lehet, hogy tévedek, de csak a cégtábla alapján az az érzésem, hogy a boltban törökmézet, vatacukrot és egyéb török, indiai édességet árulnak.

A *cuki* édes testvére a *csoki*, a *fagy*, s nyomukban jár az *ovi*, *isi*, *tesó*, *hugi*; a *hugi* nemcsak megnevezésként, hanem mint megszólítás is (*Figyelj, hugi!*). Persze mindnyájan tudjuk, hogy az utóbbiak a gyermeknyelvből indultak el fölfelé, a szülők beszédén át a társalgási nyelvbe/stílusrétegbe. Ha gyerekek mondják őket egymás közt, vagy ha szülők/felnőttek gyerekeknek, nincs is gond velük, használatukkal; de már csupán felnőttek körében? Nekem bizony furcsa, ha felnőttektől hallom: *Kérsz csokit?* – *Gyere, vegyünk egy fagyit!* Szellemi, illetve magatartásbeli rokonaik ezeknek a *mamóka*, *papóka*, a *kutyus*, *cicus*, *tacsi* (=tacskó), *spáni* (=spániel). Ismerek egy kutyatulajdonost, aki *Spáni*-nak nevezte el a kutyusát, akarom mondani, a kutyáját. Hát ha van a kétlábúak között *Öcsi*, *Baba*, miért ne lehetne a négylábúak birodalmában *Spáni*?! Igaz, az egymázsás öklöző *Öcsi*, a tanító *Baba néni* azért mégiscsak furcsább!

Sokféle formával, különködéssel találkoztunk a köszönésben, mert még nem terjedt el a napszakokhoz igazodó semleges üdvözlés, a *Jó reggelt!*, *Jó napot!*, *Jó estét!* A furcsaságok körébe tartozik a *Pá!*, *Puszi!*, *Puszika!*, *Pusszancs!*, *Cső!*, *Csüssz!*, *Szió(ka)!*, *Csocsil*, *Puszi-nyuszi!* – és még ki tudná felsorolni mind a „bájos, bájolgó” formákat! Hallani ezeket egyszeri/egyszerű találkozás alkalmával is, de leginkább egy-egy jóleső traccsparti végén. Ezt a szituációt ragadta meg – s nyilván akarata ellenére, de erősítette fel még jobban – a jól ismert

kabarészám szerzője is: „*Csocsi csók! Csók a család!*” Stb. stb.

Piacon járkálva már néhány évvel ezelőtt feltűnt a *pari* (=paradicsom), *ubi* (=uborka), *salí* (=saláta) kiírás, aztán következett a *papír zsepi* (papír zsebkendő), a *kovi ubi* (=kovászos uborka). Ezek lehetnek célszerű rövidítések is, de inkább bizalmaskodnak, afféle kofa-szlengnek tartjuk őket.

A példák felsorolásával, típusaival itt megállok, mert némi kis választóvonal után következhetnének a szleng, a diák-, az ifjúsági nyelv kicsinyítő képzős, becéző, tréfás szavai, kifejezései, mint: *tesó* (=testvér), *bratyi* (=barát), *Balcsi* (=Balaton), *töri* (=történelem), *szaki* (=szakért), de megszólításként bárki: *Szakikám!*, *zsozso* (=pénz), *szekér* (=gépkocsi, de inkább a drágább fajtája), *Nyugi!* (Nyugalom!, Lassan!, Nem kell sietni, kapkodni!). Előfordulhat ezek használatában is kellemkedés, negédeskedés (pl. *A szekezem... A tesója... Lent voltunk a Balcsin*), de többségükben, leggyakrabban nem ez a szándék hívja elő őket. Talán itt vannak ezen a határsávon ezek is: *Olasz* (*Lent voltunk Olaszban* = Olaszországban), *Görög*, *Cseh* (*Görögben üdültünk, Csehben jártunk*). Ezeket a formákat se hallottam még értelmiségiek elbeszélésében, előadásában; a műveltség alsó(bb) rétegeiben élnek, inkább azt mondanám, divatoznak.

Milyen ezeknek a számba vett szavaknak, kifejezéseknek az elterjedtsége? – Mindegyik csoportról szólva igyekeztem megjelölni a használati kört; de általában is megállapíthatjuk, hogy a beszélt nyelv alsóbb rétegében élnek, a társalgási stílusrétegben, illetve még az alatt. Hogy ez nem számszerűen, statisztikai adatokkal alátámasztott vélemény, ezt az ellenvetést – ha fölmerül – el kell fogadni; de azt azért nem gondolnám, hogy a nyelvvelés egzaktsága érdekében sűrűn szükség volna olyan költséges nyelvészeti elméletekre, mint amiket néhány évvel ezelőtt végeztek a *nem tudhassuk, el-e ment, én is mondanék ilyent* formák elterjedtségének megállapítására. Minden efféle elfogadható pontossággal meg tudunk jelölni, a használati kört is, a használat mértékét is. Erre tettem kísérletet a fentiekben is.

Jé, jé...

A dájér és az inekció

A fodrászszalonban – várakozás közben – egy hölgy panaszkodott a másiknak: *A dájér tönkreteszi a hajamat, és amúgy is olyan nehéz az életem. Betegség betegséget követ. Az orvos éppen ma inekciókúrát ajánlott.*

Megvallom őszintén: szenvedtem, egyre jobban. Tavasszal a nők éppúgy, mint a férfiak közül a fiatalabbja *dauert* csináltat, tartós hullámot, „magyarul”: *dájert*.

A televízióban mostanában napon-ta többször is halljuk – kénytelenek vagyunk eltűnni – a reklámszöveget: „*A dájertől és a festéstől éppúgy kiszárad a hajunk, mint össze a falevelek...*” – bújja egy „barna” férfihang, de se baj, hiszen van már gyógyír a bajra és a hajra. A mosolygó, fiatal nő csillogó, selymes hajzuhataga látván megnyugodhatunk. Csak az a *dájér*, csak azt tudnám feledni!

Mi, magyarok nehezen ejtjük ki az idegen eredetű szavakat: a német *dauert* és a latin *inekciót*. Ígérjük meg, hogy a *dájér* felesleges *j* hangját (betűjét) „belövelljük” az *inekció*-ba, hogy legyen belőle *inekció!* A *dájérból* (-ból) pedig *dauert!* Vagy *tartós hullám!*

Gyulaváriné Patthy Anna

Hátra van még a jelenségkör helyességének megítélése. – Hogy egy-egy nyelvi forma helyes-e vagy sem, ezt a kérdést, így általában nem (nagyon) szeretem. A nyelvi formák (a kellemkedők is) valamiért vannak, valamilyen egyéni/társadalmi szükséglet hozta létre őket. Ha alkotás módjuk helyes, ha megfelel a nyelv szabályainak, szokásainak – márpedig ezek a kellemkedő eszközök mind ilyenek –, akkor nem a helyességüket kell vitatni, firtatni, hanem arra kell válaszolni: hol, melyik használati körben, stílusrétegben honosak, minek a kifejezésére születtek, alkalmasak (ezek a közvetlenség, az oldottság jelölésére), – mert ezzel megjelöljük stílus értéküket, velejáróikat is, egészében: pontos jelentésüket, mely nem csupán fogalmi tartalom, hanem ennek és még hangulatnak, használatnak, használati körnek és kapcsolási lehetőségnek együttese. – Tehát használatjuk vagy kerüljük őket? A köznyelvben ne éljünk velük, de a lentebbi stílusban is csak módjával, amennyit a divatjelenségek megérdemelnek!

Bencédy József

(Nemcsak a szlogen számít – „Kunczené” = Kunczéné – Családalapító nők – Itt az eurovécé!)

Amikor ez a cikk a nyájas olvasó kezébe kerül, az 1994. tavaszi választási kampány alig lesz több fakuló emlékképnél. Az új kormány már nem is olyan új; az óriásposztereken nem pártokat, hanem (más) árucikkeket hirdetnek; s a választási jelszavak (idegen divatszóval: *szlogenek*) is felerősítésbe kerülnek lassacskán. Mielőtt azonban teljesen elfelejtjük őket, hadd tegyen a nyelvész is egy-két megjegyzést! Természetesen szigorúan nyelvi-stilisztikai szempontból (bár a tanulság, mint látni fogjuk, nem csupán nyelvi).

A kampány egyik legötletesebb szlogenje minden bizonnyal a Fideszé volt: *Ha unod a banánt, válaszd a narancsot!* Szinte nem is kell magyarázni (épp ez benne a jó!): az argó nyelv *unja a banánt* 'elege van valamiből' szöveget összekapcsolták a narancssal (a párt jelképével), s ezáltal mind a kettő visszanyert valamit az eredeti szemléletességéből. A nyelvi ötlet hatását az ügyes képi megjelenítés is fokozta: a megunt banán igen csak emlékeztetett egy megfáradtan lekonyuló (népnemzeti?) bajuszra.

Kedvenc jelmondatom mégsem ez volt, hanem a kerületünkbeli KDNP-jelölt szlogenje: *Tegye rám a keresztjét!* A pompás szójáték egyszerre több irányban is megmozgatja az olvasó fantáziáját: 1. a szavazó *keresztet tesz* annak a képviselőjelöltnek a nevére mellé, amelyiket választja; 2. a *kereszt* átvitt értelemben 'testi-lelki terhelés', ennek magára vételét ígéri a politikus; 3. végül mint a kereszténység jelképe nyomatékosan utal a kereszténydemokrata pártra.

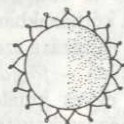
Az eredményt tudjuk: hiába voltak nyelvileg jók, ötletesek a fenti szlogenek, a Fidesz és a KDNP aránylag gyengén szerepelt (a parlamentbe bejutott pártok közül a két utolsó helyet foglalta el). A szavazókra ezúttal nagyobb vonzerőt gyakoroltak az olyan szolid, szelíd, már-már unalmas jelmondatok, mint *A megbízható megoldás* (MSZP) vagy az *Együtt sikerülni fog* (SZDSZ). Vannak ugyanis olyan helyzetek, amelyekben nemcsak a szlogen számít. Sőt egyáltalán nem a szlogen számít, hanem... (de a folytatás már nem ebbe a lapba való).

Még egy választási emlék. Az SZDSZ egyik plakátján Kuncze Gábor, a szabaddemokraták miniszterelnök-jelöltje a feleségével együtt volt látható. Az asszony (talán nem sértjük meg a pártsemlegesség elvét, ha hozzátesszük: feltűnően csinos, elegáns asszony) szájába a következő mondatot adták a kampánystratégák: *Én már tizenöt évvel ezelőtt is őt választottam!*

Az ötlet jó, a mondat hibátlan – miért kell mégis szóba hozni ezt a plakátot egy nyelvhelyességi lapban? Mert a feleség neve így volt feltüntetve: *Kunczené, Fellegi Katalin*. A vessző persze fölösleges (gyakori helyesírási hiba), de a lényeg nem ez, hanem a „Kunczené”. A plakát tervezője annyira tiszteltben akarja tartani a politikus nevét, hogy egy ékezetnyit sem hajlandó változtatni rajta. Még akkor sem, ha ezt a magyar nyelvtan szabályai kívánják meg.

Mi is ez a szabály? Ha a férj vezetéknévét a-ra vagy e-re végződik, ez a magánhangzó a -né feleségnévképző előtt megnyúlik, helyette á-t, illetve é-t mondunk és írunk: *Balla, de Balláné; Csöke, de Csökéné; következőképp Kuncze, de Kunczéné*. Ez alól, úgy gondolom, a politikusfeleségek sem kaphatnak felmentést.

Talán még belügyminiszeri engedély sem.

Ahogy terjed a női egyenjogúság eszméje, úgy hódítanak meg újabb és újabb területeket a hajdani „gyengébb nem” képviselői. Mindez a nyelvhasználaton is rajta hagyja a bélyegét. Azelőtt a hajadonok *férjhez mentek*, manapság *családot alapítanak*.

A Mai Nap egyik, két fotóval is illusztrált cikkekcskéjében még együtt, egymás mellett szerepel a két kifejezés. Jennifer Flavin, a csinos manöken, Silvester Stallone barátnője ezt nyilatkozza a sajtónak: „Minél előbb szeretnék férjhez menni és családot alapítani”. Itt a *családot alapít* nyilván arra utal, hogy az ifjú hölgy gyermek(ek)et is akar szülni.

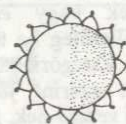
Egy másik cikkből (Magyar Nemzet), amely Ulrike Maier osztrák sívilágbajnoknő halálos balesetéről tudósít, arról értesülünk, hogy a rokon-szenves sportoló azt tervezte: „még

egy rangos versenyen elindul, és ezután visszavonul, hogy családot alapítson, és most négyéves kislányával foglalkozzon”. Ebben a mondatban viszont a *családot alapít*-nak aligha lehet más értelme, mint az, hogy 'házasságot köt'.

Majd meglátjuk, lesz-e nyelvi tény ezekből a kezdeményekből. Egyelőre a magyar köznyelvben csak férfi *alapíthat családot*, azzal hogy *megházasodik, megnősül* (ha vallásos, *oltár elé is vezeti* aráját). A nő pedig *férjhez megy*, népiesen *főkötő alá kerül* vagy *bekötik a fejét*.

Apropó, *bekötik a fejét!* Néhány éve egy újságcikk ezzel a tréfás címmel adta tudtul, hogy Détári Lajos, a legjobb magyar labdarúgó búcsút mondott a legényéletnek: *Bekötötték Döme fejét*.

Lehet, hogy a tudósító nem is tréfált, hanem csak korszerűen akarta magát kifejezni?

Változnak az idők: az *eurokommunisták*-at szinte elfelejtettük, az *euro-rakéták*-at leszerelték, de helyettük íme megjelent az *eurovécé!* A tévéhíradóban hallom, hogy hordozható, zárt üzemmódú angolvécéket, ún. *eurovécéket* telepítenek déli határunkra, ahol a Németországból nyári szabadságra hazafelé tartó török vendégmunkásoknak gyakran fél napnál is többet kell várakozniuk.

Az elnevezés tetszetős (bár ez ízlés dolga), de korántsem pontos! Az „eurovécé” ugyanis nem európai kiváltság. Jómagam már tíz évvel ezelőtt láttam, sőt használtam ilyeneket a Los Angeles-i olimpián (a nagyon kis számú magyar látogató egyikeként). Ez a vécé tehát nem *euro*, hanem egyszerűen *normális vécé*, azaz *water-closet* (vízöblítéses illemhely).

Mint ahogy az is normális lenne, ha az utasoknak (ezen persze nem a csempészeket vagy a terroristákat értem!) nem kellene 10–15 órát várniuk a ki- és bebocsátásra, hanem egyszerűen áthajtanának a határon, ahogyan ez Ausztriától Portugáliáig odavissza szokásos. Ez lenne ám a valóban *euro*- Rószkénél vagy Tompánál is!

Kemény Gábor

Címek és címkék

(A rang- és címkórság tünetei)

A hivatalok, vállalatok és egyéb intézmények már csak olyanok, hogy – szükségképpen – mindegyiküknek van egy első embere, felelős vezetője. Ez még akkor sincs másképp, ha az irányítást valamilyen testület végzi, hiszen annak tagjai között is kell lennie egynek, aki a többféle elgondolást egységbe fogja, és a gyakorlatba átviszi.

Ez az „első ember”-t régebben, talán még egy-két évtizeddel ezelőtt is leginkább *igazgató*-nak vagy – nagyobb vállalatoknál – *vezérigazgató*-nak, testületek esetében meg *elnök*-nek hívták; kórházakban a valamelyik osztály élén állót *főorvos*-nak, a kórház egészét irányítót *igazgató-főorvos*-nak. A sajtó munkásainak főnöke pedig *főszerkesztő* volt. És hát voltak, lehettek, természetesen, sajátos munkaterületekhez igazodó más elnevezések is. De mintha a vezetői tevékenységet végző személy megnevezésére mindig elegendő lett volna egyetlen, világos tartalmú és egyszerű, s talán éppen ezért: egyértelmű szó, illetőleg kifejezés.

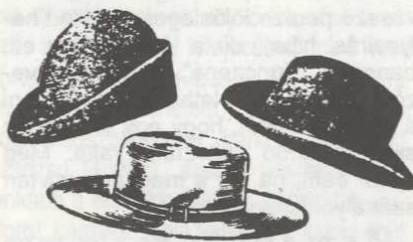
Az „első ember” mellett – persze – mindenütt volt, kellett lennie legalább egy másodiknak is, akit leginkább *igazgatóhelyettes*-nek vagy *elnökhelyettes*-nek neveztek, illetőleg ha többen is működtek ebben a kategóriában, a rájuk bízott részterület szerint *főkönyvelő*-nek vagy *gazdasági vezető*-nek, *főmérnök*-nek vagy *műszaki vezető*-nek, és így tovább.

A baj tulajdonképpen ez utóbbiak körében kezdődött el, amikor valakik – talán feladataik megszaporodását, felelőségük növekedését érezve – kevésnek ítélték a címet és a rangot, amellyel őket megjelölték, illetőleg felruházták. Ennek nemegyszer valóságalapja is volt, hiszen sok esetben például kisebb gyárakat nagyvállalatokká vontak össze; a helyi adminisztrációk megmaradtak, de központi igazgatás épült föléjük, s ilyenkor valóban a megkülönböztetés szükséglete diktálta, hogy a gyári igazgatók fölötti „első ember” *vezérigazgató*, a főkönyvelők főnöke *igazgató-főkönyvelő* vagy éppen *gazdasági igazgató*, a főmérnökök feje meg *igazgató-főmérnök*, illetőleg *műszaki igazgató* legyen. S akkor már – ugye – kellett egy kereskedelmi meg egy személyzeti igazgató is, hiszen ők is a nagyvállalat egészének fontos területeit fogták össze, semmi képpen sem maradhattak ki a megbecsülésből.

Ez mindenütt és mindaddig rendben is volt, ahol és ameddig az új címeknek megvolt a maguk kommunikatív funkciója. Ahol és ameddig hiányuk zavart keltetett volna. Szaporodásukkal és terjedésükkel egy időben azonban megkezdődött tartalmi kiürülésük, s a címekből – sok esetben – csak címkék lettek, amelyek – mivel a velük megnevezett személy feladatköre és a név pontosan már nem ok-

vetlenül fedte egymást – valójában sokat veszítettek eredeti jelentéstartalmukból.

A piacgazdaság intézményeinek száma nőtt, a kft-k, bt-k és részvénytársaságok vezetői egyre inkább *elnök*-nek, sőt *vezérigazgató*-nak, majd mind gyakrabban *elnök-vezérigazgató*-nak kezdték érezni és deklarálni magukat.

Azon már azután csodálkozni sem lehet, hogy a hivatali címek versenyében az állami vállalatok vezető tisztviselői sem akartak lemaradni, s az ember sokszor ámulva látta, hogyan lett egy-egy régóta ismert vállalat vagy intézmény igazgatója hirtelen *főigazgató* anélkül, hogy cégének arculata, következképpen saját tevékenységének lényege akár csak a legkisebb mértékben is változott volna. Így lettek sokszor a kórházakban az igazgató-főorvosokból – hangzása szerint is erőltetett, csúnya néven – *főigazgató-főorvosok*; vagy lett egyes kutatóintézetekben az „igazi” igazgatóhelyettesből *tudományos igazgatóhelyettes* csak azért, hogy a gazdasági osztály vezetőjét *gazdasági igazgatóhelyettes*-nek lehessen nevezni. Vagy kezdték átminősíteni – rendszerint megintcsak az igazgatóhelyetteseket – *ügyvezető igazgató*-vá, aligha másért, mint a magasabb rangot sugalló megnevezésért. De olvastam már napilap impresszumában *elnök*, *főszerkesztő* megjelölést is, amely lehet, hogy azt jelenti: az illető újságíró egy személyben a szerkesztőbizottság elnöke meg főszerkesztő is (bár az adott helyen ez így nem derült ki!), de hát akkor is, így is, különösen egy olyan rangos értelmiségi pályán, mint amilyen az újságírói, nem túlzás, pontosabban: nem fölösleges ez?

És akkor még nem is beszéltem arról a címáradatról, amely a legmagasabb szintű közhivatalokból, például a minisztériumokból vagy az önkormányzati testületekből zúdul reánk. Az államtitkár és államtitkár-helyettes, a miniszterhelyettesek

mellett a főosztályvezetők és főosztályvezető-helyettesek, osztályvezetők és osztályvezető-helyettesek, főtanácsosok és tanácsosok labirintusában eligazodni sem könnyű a járatlan állampolgárnak, különösen ha még az egyes tisztségviselők hatáskörébe tartozó részlegek nem kevésbé bonyolult megnevezéseit is szeretné ismerni és érteni. S miközben dolgainak intézése érdekében tájékozódni próbál, önkéntelenül is az a gondolat vetődik fel benne: nem jutnának-e gyorsabban előre az ügyek, ha kevesebb intézmény kevesebb rangos emberén kellene végigvinni őket? Ha az „első ember” mögött a jelenleginél kevesebben sorakoznának a második meg harmadik vonalban, de azt a keveset – az „első ember”-t is beleértve persze – elsősorban, sőt azt is megkockáztatom: kizárólag az érdekelné, hogy amit csinál, azt a lehető legrövidebb idő alatt és a lehető legjobban csinálja. Annyira, hogy az: mi a rangja, hogy is hívják, minek is nevezik, szinte már nem is lenne igazán fontos számára. Helyesebben: dehogynem! Annyiban tudniillik, hogy beosztásának megnevezése minél egyszerűbb, rövidebb, egyértelműbb, mindenki számára azonnal világos, vagyis minél könnyebben és jobban kezelhető legyen. Hogy általa valóban sikeres kommunikáció jöjjön létre: a közölnivaló a legmegfelelőbb nyelvi köntösben jelenjék meg. S ezt a valóban lényegest ne zavarja meg semmi lényegtelen. Még mindennapjaink aktuális átkainak egyike, a rang- és címkórság, a sznobizmus sem.

Nyelvész-lelet

Újra

KÉTKERÉK HAJTÁSÚ
KERÉKPÁRVÁSÁR
BI CYCLONE Kft.

Nincs még neve a kétkerék-meghajtású kerékpárnak, ezért azután a kerékpárvásár lett „kétkerék hajtású”. Nyilván gyorsabban adták el a kerékpárokat! (B. G.)

Magyar szó-e a drótposta?

Keressük az E-mail magyar megfelelőjét!

Ez nagyon helyes, hiszen valóban bosszantó és bántó az az (angol) nyelvi imperializmus, amellyel lépten-nyomon találkozunk köz- és szaknyelvünkben egyaránt.

X a drótlevelet kifejezést ajánlja és szeretné elterjeszteni, Y, a tiszteltreméltó purista (bocs' az idegen szóért!) azonban nem lelkesedik a drót-ért, merthogy az német eredetű szó, s magyarul huzal vagy vezetékek.

Nekem mégis sokkal jobban tetszik a drót, mint akár a huzal, akár a vezetékek. És elsősorban azért, mert – talán meglepő, de – „magyarabb” szónak tartom az utóbbiaknál. Véleményem szerint ugyanis egy szó magyar vagy nem magyar voltának legalább két tényezője van:

- az egyik az, hogy ősi (finn)ugor örökség-e;
- a másik az, hogy az élő magyar nyelv befogadta-e, sajátjának érzi-e.

Szerintem az utóbbi a fontosabb. Megpróbálom ezt érzékeltetni az alábbiakkal.

Nézzük először e szavak eredetét és történetét! Forrásunk A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára.

drót 1644: „az drótot igen vékonyan vond meg, lapács meg, úgy metéld ki”

1858: 'drótposta' értelemben használják

1879: 'távirda, telegráf'

Német eredetű. Jelentése 'forgás, csavarás, sodrás; sodort fonál, zsinór; fémhuzal'

huzal 1847 (az első írásos megjelenése)

nyelvújítási szóalkotás a hűz alapján

hűz 1300 körül (az Ómagyar Mária-siralomban), ősi örökség az ugor korból

vezeték

1519: 'vezetéknev' értelemben jelenik meg először

1584: 'vezetéklo'

1837: 'valamit vezető cső'. Ez tudatos nyelvújítási szóalkalmazás a vezet jelentése alapján.

vezet 1195 k.

ősi örökség a finnugor korból

Eredet tekintetében tehát egyértelmű, hogy a drót idegen, a huzal és a vezetékek magyar. (Bár az előbbi természetes úton került nyelvünkbe, míg az utóbbi kettő mesterséges szó.)

Most nézzük meg azt is, hogy a magyar nyelv mennyire érzi magáénak egyiket, másikat. Mennyire él vele?

A drót szó meghatározó eleme néhány szóhasználatnak. Pl.: „on rángat, leadja a -ot, -om van (=randevúra megyek).

Ugyanez a szó számtalan összetételben szerepel. Pl. az alábbiakban (a teljesség igénye nélkül): ~akadály, ~féreg, ~háló, ~kefe, ~kerítés, ~kötél, ~ nélküli (telefon, táviró), ~os(tót), ~számár (=bicikli); vagy 'kerékpár'?, ~szeg, ~szőrű, ~üveg, ~vágó.

A huzal szónak A Magyar Nyelv Értelmező Szótárában nincs származéka.

A vezetékek szó ugyanitt olvasható összes származéka: ~építő (brigád), ~es, ~név, ~oszló, ~sín.

Egyértelmű tehát, hogy míg a (német eredetű) drót élő, szerves része a magyar nyelvnek, addig az ősi szavakból „csinált” huzal, illetve vezetékek gyakorlatilag csak a hivatalos és szaknyelvben használatos. Az előbbinek már van „aurája” – mondhatnánk: „íze” –, az utóbbi kettő ilyen szempontból üres, semleges, élettelen.

Nem perdönőli szempont, de mégiscsak számít az is, hogy a drót rövidebb a „magyar” megfelelőknél. Ez is előnye.

Sokkal szívesebben használnám-olvasnám tehát az E-mail helyett azt, hogy drótlevelet, drót-üzenet, drótposta, mint azt, hogy huzallevél vagy vezetékpósta.

Már csak a drót-előtagú összetételek kedves humora miatt is.

Victor András

Farmgazdaság? Majorgazdaság!

E cikk szerzője diák, a kaposvári Mórícz Zsigmond Mezőgazdasági Szakközépiskola tanulója. Írását, amely egy nem nyelvészeti, hanem mezőgazdasági tárgyú pályázatra benyújtott munkának a részlete, figyelemre méltónak tartjuk; olyannak, amely megérdemli a nyilvánosságot. (A szerk.)

A mezőgazdasági kis- és középgazdaságokra jelenleg nincs általánosan elfogadott kifejezésünk. A leginkább kézenfekvő megoldásnak az látszik, hogy egyszerűen átvesszük a farm kifejezést és képzett alakjait. E nemzetközi szó az ófrancia *fermier* (=szereződést megerősít, feltételeket rögzít) szóból ered, de végső soron a latin *firmitas* (= szilárd, erős) melléknévre megy vissza. Hozzánk német közvetítéssel az angolból került.

A farm kifejezés nemzetköziséget jól mutatja a következő felSOROLÁS:

angol: farm – farmer

német: Farm – Farmer

francia: ferme – fermier

magyar: farm – farmer

lengyel: ferma – fermer

orosz: ferma – fermer stb.

Jelentése mindegyik nyelvben azonos: 'bérlet, gazdaság', illetve 'bérlet, gazdálkodó'. Sajátossága az, hogy az angolszász nyelvtérleten működő – elsősorban az amerikai – árutertermelő közép-gazdaságok jelölésére használják.

A farm tehát olyan nemzetközi szó, amely már le van foglalva az amerikai mezőgazdasági középüzem, tanyaszerű birtok megjelölésére. Ezért e fogalomra hazánkban más kifejezést kell keresni.

A mezőgazdasági kis- és középüzemek megnevezésére vannak történelmileg kialakult, de idejétmúlt és rossz hangzású (azaz

kedvezőtlen mellékértelmű – a szerk.) kifejezéseink: tanya, tanyagazdaság, birtok, földbirtok, pusztabirtok, kulákgazdaság, parasztgazdaság stb. Ezekről nem várhatjuk el, hogy közhasználatúvá váljanak. A fogalom tartalma és az azt jelölő megnevezés között olyan megfelelés szükséges, hogy a szót a közmegegyezés a napi használatban is elfogadja.

A fogalom jelölésére megfelelőnek látszik a múltból ismeretes major szóbokor. A major főnév végső soron a latinból (*maior*) ered, s az ófelnémeten (*meior*), a németen (*meier*) és a bajor-osztrákon át került hozzánk. Jelentése: 'megbízott gazda, aki a gazdaságot vezeti', majd 'mezőgazdasági árutertermelésre szolgáló földterület, amelyhez gazdasági épületek, esetleg lakóházak is tartoznak'.

A major kifejezés annyira meghonosodott nálunk, hogy ma már nem érzünk benne semmi idegenszerűséget. Nem vált nemzetközi szóvá, más nyelvek ebben az átfarmálódott, anyanyelvünkhez igazodott alakjában nem használják. Hasznos és jól alkalmazható eleme szókincsünknek.

A szó magyar honosságát bizonyítja, hogy már Károli Gáspár is élt vele bibliafordításában, a 16. század végén: „A bő major-ságú gazda példája” (Lukács evangéliuma, 12. rész).

A szóbokor alkalmazása a következő lehetne:

major (majorság) majoros

majorbirtok majorbirtokos

majorgazdaság majorgazda

Véleményem szerint a major alapú szóbokor látszik a legalkalmasabbnak az árutertermelő kis- és középgazdaság tömör, közhasználatú megjelölésére. A leginkább kifejezőnek a majorgazdaság szót tartom. Alkalmos a mezőgazdasági magánvállalkozásban vagy a gazdasági társaságok közül a betéti társaság vagy a korlátozott felelősségű társaság formájában működő mezőgazdasági középüzem megnevezésére.

Bálint András

Nemrégiben írtam egy apróságot neves napilapunknak, s abban említettem kedves emlékü anyósomat, aki Gyergyóból származott Magyarországra, s haláláig *gyergyai*-nak vallotta magát. Ezt a képzési alakot látván hitetlenkedett a szerkesztőség munkatársainak egy csoportja, mondván, hogy ilyenfajta szóképzés sohasem volt a nyelvünkben. Ellenérveként a közelmúltban elhunyt, jeles irodalomtudósunknak, *Gyergyai* Albertnek a családnévre hivatkoztam, a rövid vita pedig arra készítetett, hogy – ha csak vázlatosan is – foglalkozzam a *gyergyai* melléknévben fennmaradt nyelvi jelenséggel.

Nyelvünk múltjának vizsgálói nagyon jól tudják, hogy az *-ó*-ra és *-ő*-re végződő helynevekben *a* és *e* lett a szóvégi magánhangzók, amikor *-i* képző járult hozzájuk. Családnevek sokaságával lehet ezt igazolni. *Gyergyai* Albert neve mellé tegyük még egy párat bizonyítékkul! Brassó városáról vette a nevét egykori híres polihistorunk, *Brassai* Sámuel; a fölvidéki Görgő hegyről 48-as honvédtábornokunk, *Görgei* Artúr és népes rokonsága; a Balaton-fölvidéki Somló hegyről pedig – még ha névváltoztatással is – *Somlay* Artúr, a neves színművész. Dargó nevű községünkötől kaphatta vezetéknévét *Dargay* Attila, ismert filmszakemberünk; Jászó-ról *Jászai* Mari, a legendás tragika. Kedvelt színészünknek, *Koltai* Róbertnek a nevében *Koltó* községnevünk lapul; *Orlai* Petrich Somáéban pedig az egykori Orló nevű település; a *Makai* és *Makay* nevűek névadója nyilván Makó városa volt. A budapesti telefonkönyvben három *Gödöllei* nevű telefonelőfizető családnéve őrzi az *-ő*-e hangváltás emlékét.

Az sem ritka, hogy nemzettség-, illetve népnévből keletkezhetett vezetéknév úgy, hogy a népnév előbb bekerült valamelyik településünk nevébe (l. Máriabesnyő). Így válhatott az egykori besenyők népeve családnévvé, mégpedig népessé. *Besenyei*, *Bessenyei*, *Bessenyei* nevű előfizetőből 121-et számlálhatunk az előbb említett telefonkönyvben – mind az *-ő*-e hangzó-változás emlékét őrzi. A honfoglaló Jenő törzs neve is megmaradt több községünk nevében (l. Borosjenő, Jászkarajenő, Szamosjenő, Tiszajenő) – sőt Erdélyben egy híressé vált, Jenő nevű

várunk is állt, köztük keresendő a *Jenei* (*Jeney*) családok névadója.

Az elterjedt *Jenei* (*Jeney*) családnév bizonyos megfontolásokra kényszerítheti az alkalmi névfőjtőt azt illetően, hogy Jenő váráról vagy más községnévből származtassa-e a *Jenei* vezetéknévét. Ma is szokásunk, hogy a hosszabb, összetett községneveknek csak az utótagját mondjuk ki. Így lesz Békéscsabából Csaba, Maros- és Hódmezővásárhelyből Vásárhely, Sárospatakból Patak, s a helynevek utótagjai válnak névadóvá: *Csabai*, *Pataki*, *Vásárhelyi*. Ezt a módszert látszik igazolni a *Jenei*ek mellett sok más család neve. Föltehetően efféle utótagelvonásból keletkezhetett például az *Ardai* (*Arday*) vezetéknév – gondoljunk a Bereg/ardó, Hidvég/ardó, Nyárs/ardó községnevekre! A Nagy/kálló, Kis/kálló nevű egykori hajdútelepülések dal- és táncincseiből alkotva Kodály Zoltán és Rábai Miklós a *Kállai* kettős nevű, elragadóan szép zene- és tánckompozíciót – mellesleg a *Kállai* (*Kállay*) családnév is igen elterjedt hazánkban.

Nemcsak a *Jenei*ek családnéve figyelmeztet arra, hogy – egymástól függetlenül – mindkét főntebb leírt névadómódszerünk szokásban volt. A *Lövei* (*Lövey*, *Lövey*) név is kétféle eredetre vezethető vissza. Győr-Sopron megyében található Lövé nevű községünk, amely az egykori gyepűt őrző lövészekről kapta a nevét. De a *Lövé* igen név más települések nevében is megmaradt: Eger/lövé, Horvát/lövé, Nyír/lövé, Zala/lövé – akármelyikük névadója lehetett a *Lövei* (*Lövey*) családoknak. Hasonlatos végeredményre juthatunk a *Sárai* és a *Sallai* vezetéknévek eredetét tekintve. II. Rákóczi Ferenc hosszú útjainak egyikén a Sáro nevű település mellett pihent meg, később Salló várával is kapcsolatba került. Ma már egyik település neve sem létezik térképünkön, ellenben mindkettő megőrződött mai községneveinkben: Nagy/sáro, Kis/sáro, Bars/sáro, illetve Nagy/salló, Kis/salló, Garam/salló. Hogy a mai *Löveik*, *Sárai*ak, *Sallai*ak a ma is meglévő Lövé vagy a régvolt Sáro, Salló nevű községekről kapták-e nevüket, vagy a *-lövé*, *-sáro*, *-salló* utótag helynevekről, azt rajtuk kívül aligha tudhatja más.

Ugyancsak kettős eredetűnek vélhetjük a *Valkai*-*Valkay* névpárt. A Valkó valaha személynév volt, s meglehet, hogy az egykori nagybirtokos jobbágyságot illeték a *valkai* névvel (vö.: Valkó jobbágya), ám az egykori nagyról nevet adott egy birtokrészének, a Pest megyei Valkó községnek is. Föltehetően más tájakon is voltak birtoktestei, mivel a Valkó név Alsó/valkó és Magyar/valkó községneveinkben megőrződött, s utótagelvonással családnévvé vált. Arra is van példa, hogy a személynév földrajzi név előtagjaként maradt meg, s arra lehet visszavezetni némely családnévet: ez *Bakai* Eszternek, kosárlabdás hírességünknek s általában a Bakaiaknak a névtani szövejtése. A középkori Várad Regestrum nevű nyelvemlékünk őrzi egy Baco nevű személynek a nevét, akinek a neve a Bakó/háza, Bakó/fa, Bakó/hát, Bakó/pusztá, Bakó/vár helynevek előtagjaként maradt meg. A telefonkönyvben 53 *Bakai* vagy *Bakay* családnév olvasható – bizonyítva azt, hogy ez a névadó módszer is szokásban volt népünk körében.

A cikkben főlegemlétt és kiragadott szóvégi *-ó*-a, *-ő*-e hangváltások még a XIX. századi magyar nyelvben is elevenen éltek, a szélesség máig megőrizte őket. Ditróban – és szerte Gyergyóban – ditraiaknak és gyergyaiaknak mondják magukat a feleségem máig ott élő rokonai. Lehet vitázni azon, vajon modorosság-e ma Gödöllő híres kastélyát *gödöllei*-nek, Makó nevezetes termékeit *makai* hagyományok, az Üllői utat régiesen *Üllői* útnak nevezni. Kétségkívül némi archaizáló szándék hallik ki a *gödöllei*, *makai*, *üllei* származékokból, a *gyergyai* és *ditrai* pedig tájnyelvi hangulatot áraszt. De csudájára járnai az efféle képzésnek s hitetlenkedni abban, hogy valóban létezett-e ez a folyamat anyanyelvünkben, az vaskos túlzás. Jóllehet ma már nem tekinthetjük köznyelvűnek ezeket a változatokat, kár lenne elveszejteni, kár lenne kiirtani azok szájából, akik szívesen használják még ma is őket. Hiszen a régi szóalkotásnak a nyomai ma is élnek köznyelvünkben, gondoljunk az *ajtó*-*ajtaja* és az *erdő*-*erdeje* ragozási típusokra! Ezekben is a tövghangzó megváltozásáról van szó.

F. Kovács Ferenc

Mátraházi vagy mátraházai?

Egy levélíró nemrégiben megkérdezte a Nyelvtudományi Intézettől, helyesen jár-e el a Reformátusok Lapja, amikor az istentiszteletek rendjének közlésekor a Mátraháza helynév *-i* képzős származékát *mátraházai* alakban tünteti fel. Mivel a kérdés közérdekűnek látszik, az alábbiakban közreadom, mit válaszoltam rá.

A *-falva*, *-föld*, *-háza*, *-telke* utótagú helységnevek *-i* képzős melléknévi származékában az *-i* képző elől a hagyományos nyelvszokás szerint elmarad az *-a*, *-e* birtokos személyrag: *Pálfalva* – *pálfalvi*; *Gutorföld* – *gutorföldi*; *Nyíregyháza* – *nyíregyházi*; *Jánostelke* – *jánostelki*. Ennek megfelelően a *Mátraháza* név *-i* képzős származéka is *mátraházi*, nem pedig *mátraházai*.

A dolog mégsem ilyen egyszerű! A nyelv ugyanis szüntelen változásban van; párhuzamos alakok, alakváltozatok élnek egymás mellett, versengenek egymással. Ilyen változatok a szóban forgó, *-házi*, ill. *-házai* végű melléknévek is. Krúdy Gyula például már a húszas évek közepén felfigyelt a *nyíregyházi* – *nyíregyházai* alakok ingadozására (Nyíri emlék [1924.]; a Vallomás című kötetben, Magvető, Bp. 1963. 92–93.).

A mai nyelvhasználat megfigyelése alapján azt mondhatjuk, hogy a hagyományos *-falvi*, *-földi*, *-házi*, *-telki* végű alakok rovására terjedőben van a *-falvai*, *-földei*, *-házai*, *-telkei*. Ez azzal az – egyébként méltánylandó – törekvéssel függ össze, hogy a melléknévi alakból egyértelműen vissza lehessen következtetni az alapelakra. Pl. a *mátraházi* melléknévből elvileg lehet egy **Mátraház* földrajzi név meglétére is következtetni (vö. *veresegyházi* – *Veresegyház*, ill. téves analógiával: *Veresegyháza*). Ezt a kétértelműséget csakugyan megelőzi a *mátraházai*, *nyíregyházai* típusú képzésmód, még ha kevésbé kellemes hangzású is, a két magánhangzó egymás mellé kerülése miatt.

Rövidre fogva: a *mátraházi*, *nyíregyházi* a hagyományos, választékos alak, de a *mátraházai*, *nyíregyházai* sem hibás, sőt ez a típus terjedőben van az előbbi képzésmóddal szemben.

Ezt figyelembe véve az 1988-as kiadású Helyesírási kézikönyvtől így adja meg a vitatott alakú melléknévi származékokat: *mátraházi* v. *mátraházai* (408), *nyíregyházi* v. *nyíregyházai* (458). A magyar helyesírás szabályai – jelenleg is érvényben levő – 11. kiadásának szótári részében viszont csak a *nyíregyházi* alak van feltüntetve (287); a *mátraházi* – *mátraházai* alakok ügyében pedig nem foglal állást, ugyanis egyik sem található meg benne. A szabályzat szöveges része sem foglalkozik a kérdéssel. A cikk elején ismertetett hagyományos szabályt így nem a mostani, hanem az előző, a 10. kiadásból idéztem a példákkal együtt.

Végül megemlítem, hogy a Nyelvművelő kézikönyv I. kötetének (1980) erre vonatkozó szócikke a következőket ajánlja: a közismert földrajzi nevekből választékos stílusú közlésben a hagyományos módon képezzük a melléknévet (pl. *nyíregyházi*), a kevésbé ismert nevek esetében azonban tartsuk meg az *-i* képző előtt a birtokos személyragot (pl. *baktalórántházi*), mert csak így biztosítható az alapelak egyértelmű visszaállíthatósága. (L. *-i* képző személyragos helynevekhez; i. m. 1006–1008.)

Mivel a *Mátraháza* név az ismertebb helynevek közé sorolható, s a Reformátusok Lapját bizonyára a választékos stílus kívánalmi jegyében szerkesztik, végül soron egyetértünk a levélíróval, amikor ebben az esetben a *mátraházi* alakot tartja jobbnak.

K. G.

Hogy is írjuk?

Magánéletünkben, munkánk közben gyakran írásba kell foglalni mondanivalónkat. Hogyan is írjuk? – kérdezzük nemegyszer; ha nemcsak az-
zal törődünk, hogy mit írunk, de azzal is, hogy hogyan! Az írásbeli gondolatközlés félreérthetlenségének egyik biztosítéka a kifogástalan helyesírás.

Szíven ütött Buvári Márta cikke! (A helyesírás trónfosztása. Édes Anyanyelvünk 1994. 3. sz.) Hogyan beszélhetnénk a helyesírás trónfosztásáról, amikor még a megfelelő szintre sem emeltük? Sok keserű tapasztalat birtokába jutottam magyartanárként, valamint a közéletben. De életnek és bizakodóvá tesznek a jó tapasztalatok.

Azoknak a táborába tartozom, akik a helyesírás egységét többre becsülik az ingatag egyéni ízlés vagy logika sokféleségénél. Bevallom, jómagam is sokszor fellapozom a segédkönyveket. Egyáltalán nem ütközöm meg, ha valaki elvételi a *kétségbe ejt* – *kétségbeesik* (bár ennek is megvan a logikája), ill. az ehhez hasonló szavak helyesírását.

Kiktől lehet vagy kell elvárni, hogy „szótárazzanak”? Mindazoktól, akiknek munkájuk ellátásához szükséges, hogy alaposan ismerjék anyanyelvünk használatának szóbeli és írásbeli szabályait. A nyelvészeken kívül ideszámítanak a pedagógusok; a sajtó, a rádió és a televízió dolgozói; a nyomdászok; a gépirónók és titkárnők; a közemberek... Nekik példát kell adniuk, akár tanítanak, akár kisebb-nagyobb nyilvánossághoz szólnak szóban vagy írásban.

Az élet külön ajándéka, ha olyanokkal találkozunk, akik foglalkozásuktól függetlenül „... hazafiúi érzéssel szeretik ezt a nyelvet, büszkéik rá, s a legnagyobb nemzeti kincseink közé sorolják.”

Összefoglalva: elvetem az egyéni írásmód szabadságát; azokkal a kollégákkal értek egyet, akik azt vallják, „hogy a gyerekeknek nem szabad azt mondani, hogy így is lehet, meg úgy is...”

Am tökéletesen egyetérték Buvári Mártával abban, hogy kapjon nagyobb súlyt az oktatásban a világos gondolkodás, a helyes mondatszerkesztés, a megfelelő szóhasználat, a hangsúly és hanglejtés. De ne a helyesírás rovására!

Igen, meg kell akadályozni a kiejtés romlását. Védünk kell nyelvünk dallamát, zenéjét. E gondolatot lezárásaként idekiváncolok a nyelvművelő Kodály gyönyörű vallomása: „Semmi sem jellemző annyira egy nyelvre, mint sajátos hangzása. Olyan ez, mint a virág illata, a bor zamata, a zománc, az opál tüze. (...) Minden nyelvnek megvan a maga hangszíne, tempója, ritmusa, dallama, egyszóval zenéje.”

Szöke Antalné

Petőfi múltja és jelene

Az idei március tizenötödikén a Múzeumkertben ismét gyönyörű előadásban hallhattuk a Nemzeti dalt. Sajnálatos azonban, hogy a kitűnő szavakat két helyen is eltért Petőfi Sándor költeményétől.

„Kik szabadon éltek, haltak,
Szolgaföldben nem nyughatnak.”
– kiáltja a költő, emlékezve a múlt dicsőségére és rádöbbenve korának szegényes jelenére.

A színész helytelenül alkalmazott az utóbbi igében is múlt időt! Így a vers értelmetlenné vált. Szerencsére a jól ismert szavakat a hallgatóság önkénytelenül is helyesbítette, ezért a tévesztés nem zavarta a megértést.

A másik hiba is az igeidőben esett:

„És mi mégis láncot hordtunk!
Ide veled, régi kardunk!”

– harsogja Petőfi.

Az előadó tévesen az első igében is jelen időt mondott. Igaz, ebben menti, hogy több kiadásban is a *hordunk* alakkal találkozunk. Márpedig itt fontos szerepe van ennek a múlt időnek! Erőszeltem, hogy a lelkesítő sorok hallatán a nép már talpra ugrott, lerázta láncait, hiszen

„Fényesebb a láncnál a kard,
Jobban ékesíti a kart”

A száznegyvenhat év előtti történelmi pillanatban így is történt. A nép, immár szabadon, együtt dörögte Petőfivel az ismétlődő esküszavakat:

„A magyarok istenére
Esküszünk
Esküszünk, hogy rabok tovább
Nem leszünk!”

Közben a jelen éppen múlttá, túlhaladottá vált, és a jelen idejű ige már a jövőt jelentette. Az igeidők változtatása is hozzájárul a vers mozgalmasságához, utólrétegetlen meggyőző és mozgósító hatásához. Michelangelo művére emlékeztet ez a pillanat: már benne van a mozgás, bár Dávid még mozdulatlanul áll.

Petőfit „született” költőnek ismerjük, de valójában „tanult” költő is volt. Tudatosan vagy öntudatlanul alkalmazta ilyen művészen az igeidőket, nem bizonyítható. Mindenesetre változtatni rajta több, mint egyszerű hiba. Ém majdnem olyan vétek, mint Michelangelo Dávid szobor-költeményének kalapácsos megrongálása volt!

Berényi Zsuzsanna Ágnes

Hozzászólás a tegeződés–magázódás kérdéseire

Mindent nagy érdeklődéssel olvasok és előadásaimban különös hangsúllyal hozok szóba, ami e témakörbe vág. Nagyon örültem hát Rozsly György írásának e lap idei 3. számában. A téma hatalmas irodalma is jelzi, milyen időszerű e probléma. Mindig az!

Magam is nagyon bízom a magázás visszajövetelében.

Ez a szólítás azon a vidéken és abban a korban, ahol és amikor én nevelkedtem, nemhogy le- vagy megalázó lett volna, ellenkezőleg: a tiszteletadás jelentette.

Családomban apaí ágon hét, anyáim nyolc nagybátyám, illetve nagynéném volt. Hozzánk összesen tizenhárom „bátyám” és „néném” tartozott. Ebben a családban édesapám volt a legidősebb, ő mindenkit tegezett, édesanyámat is, őt mindenki magázta, édesanyám is. A testvérek egymást tegezték, ám a sógorok és sógornők egymást – jobbra – magázták.

Így volt ez persze Hódmezővásárhely szinte minden családjában. A magázás nemhogy leszűlés, ellenkezőleg: a megbecsülés, a rangidősség elismerése volt. Ám az is igaz, hogy a nagygazda a nálánál jóval idősebb öregeket is tegezte, ennek viszont a nálánál jóval fiatalabb gazdafiút is magáznia kellett.

A mai korra kialakult egy általános, ám semmitmondó tegezés. Engem unokáim éppen úgy tegeznek, mint a családban mindenki mindenkit. A munkahelyeken hasonló a helyzet. Után, hivatalokban egymást sosem látott fiatalok tegeződnek.

Tessék elhinni: annak a régi magázásnak tekintélyt adó szerepe volt. A legidősebbet kérdezték ki és meg egy-egy döntés meghozatala előtt még akkor is, ha végül másként határoztak; ám abban benne volt az „öreg” javaslata is.

Nagyon sokszor tartok előadást, kivált a magyar nyelv hete körményén a beszéd- és magatartás kérdéseiről. Soha nem megyek el jelentős hangúly nélkül a kérdés-csoport mellett. Nemegyszer hallom az ifjúságtól: de hiszen az angolok mindenkit tegeznek. Nem egyszerű az ő magyar és idegen nyelvtudásukra hagyatkozva ennek az ellenkezőjét elmagyarázni. A tegezésnek persze volt és van, hiszen lesz is mindig a mostani semmitmondó jellegével ellentétben a legnagyobb elismerést fölmutató

szerepe. Tessék csak a Miatyánkra vagy a régi királyi és más felsőbbiségeknek kijáró tegező tiszteletadásra és megszólításra gondolni! Nem a mai tegezést hordozta annak a tartalma!

A gimnáziumban, ahova jártam, tanáraink tegeztek bennünket. Azok pedig, akik egy-egy diákjukat többre tartották az átlagnál, érdemesítették rá, hogy az érettségi után visszategezhesék őket. Gyönyörű példák élnék bennem erről. Németh László iskolánkhoz kerülve a hetediket fiúkat és leányokat egyaránt magázta. Nagyon szokatlan volt, nagyon jólesett; kissé fölönnebbeknek éreztük magunkat. Iskolai előadásaim alkalmával tapasztalom, és kellően megütközöm rajta, hogy a diákok az intézetbe érve köszönnék, ki hogyan, ám némely kolléga sziasztokkal válaszol. Tessék elgondolni: mire jut ez? Hallok egyre-másra eseteket, ahol a tanár és a diák a tanórán kívüli foglalkozásokon tegeződnek.

1944 őszén mi otthonmaradtak, akik a büntetést is kockáztatva nem hagytuk el a várost a leventékkel, a lányokkal egy osztályba kerülünk. Hetedikesei voltunk. A következő év tavaszáig magázódtunk, és akkor – eseményszámba ment! – összetegeződtünk. Egész életre élményünk maradt.

Igaza van Rozsly Györgynek: a küszöbön álló jövő visszahozza a magázódást. Az üzleti élet nem fogja túrni az általános és első látásra való „összehaverkodást”. Az üzlet, a pénz – majdnem azt írtam: a tőke – bizonyos függést hoz majd, és ez megjelölve a megszólításban is. Mint ahogy az öltözködésben már meg is mutatkozik.

Kiket tegezzünk hát? Kiket magázunk?

A tegezés legyen esemény két ember kapcsolatában. A magázás jelentsen tiszteletadást, elismerést, de semmiképpen se rangot. Félnék a régi tekintetes, nagyságos és „kegyelmesektől vacsoráját...” visszatértétől. Az *uram* és *asszonyom* mellett helyénvalónak érzem a *kisasszony* és *fiatalúr* megszólítást, de nem gúnys hangszínel, ellenkezőleg: a fiataliságot megillető tiszteletnyújtással.

Mónus Imre

Gép okozta (ál)paronimák

A „Kincses Kalendárium 1994” 233. oldalán szinte nem hiszek a szememnek. Pedig háromszori elolvasás után is ez áll ott: „A ház legfőbb ször hirtelen, a teljes *jólet* közepette, egyik órától a másikra jelentkezik.” A nyomdagép (ördöge) „jóváltából” egy másik szó helyére ugrott be az, amit kiemeltem. Az a szó pedig mindössze egy – plusz – „j” betűben különbözik ettől. Idézett szövegünkben a „jó-let” ’kedvező, gondtalan anyagi helyzet’-et jelent; igaz, a leggazdagabb ember is megbetegedhet. Komolyra fordítva a szót: bizony, „jólet” ez, vagyis: ’az az állapot, tény, hogy valaki jól van, egészséges’ (Magyar értelmező kéziszótár: 628. o.). A keverés nyelvhelyességi oka érthető: paronimákról, azaz hasonló hangzású szavakról beszélhetünk ez esetben is, miként számos más alkalommal. Itt (legalábbis az előtagban) ugyanazon tö különböző származékaival találkozhattunk. Illetve – csak az egyikkel, a nem oda illővel...

Tágabb értelemben paronimitás áll fenn akkor is, ha nincs szó egyazon töről, ám a két szó hangalakja hasonlít egymáshoz. A közelmúltban két példára is bukkantam – ugyancsak könyvben –, amelyek megerősítik az ilyesféle hasonlóhangzásúság fennforgását és – veszélyét. Mindkét adalékomban ugyanazzal az alapigével lesz dolgunk: „A ház szigorúan *megfedett* asszonya nem avatkozik bele a vitába” (Molière: Tartuffe, Malúra Klasszikusok: 15. kötet, 10. o., Ferenczi László kommentárja). És: „Sziklaszilárdan meg volt győződve arról ..., hogy neki *meg* kell *fednie* ezt a nőt a »lelkigyakorlatok alatti helytelen magatartásáért«” (Georg Popp – Ács Magdolna ford.: Aki elveszi szorongásainkat, 116. o.). Aligha lefátyolozott, netán zsákkal lebortott hölgyekre kell példánkban gondolnunk! Kétségkívül ezt sugallná pedig az egy *d-s fed* szót. Hanem: van *dd-s fedd* ige (és annak igekötős, módosult jelentésű változata is) – ’(enyhén) (meg)dorgál’ jelentésben. Mindkét helyen ugyanaz a durva helyesírási hiba hozta létre az ál-paronimitást. Feddők meg érte a nyomdagépet – vagy inkább azt, aki dolgozott rajta?

Holczer József

A kiegészítést kívánó igékről

Mostanában gyakran nem vesszük figyelembe azt a tényt, hogy az igéknek csak igen kis hányada állhat meg önmagában, kiegészítő mondatrészek nélkül, úgy, hogy önálló, értelmes mondatot alkosson. Ilyen például az időjárásra vonatkozó *Esik, Tavaszodik* stb., ezekben a mondatokban nincs szükség alanyra. Vannak aztán olyan igék, amelyek mellett ott kell lennie legalább az alanynak. Pl. az *alszik* csak úgy alkot mondatot, ha megmondjuk, ki alszik: „Gábor alszik”, vagy ha már beszéltünk róla, akkor ez is lehet mondat: *Alszik*, de ebben az esetben az alanyt odaértjük az előzményekből. Továbbmenve: a *megír* ige mellé az alanyon kívül már a tárgyat is ki kell tennünk: az, hogy *Gábor megírta*, csak akkor lesz értelmes mondat, ha megmondjuk, hogy a *házi feladatát*, a *levelet* stb. A *rakót* ige esetében meg az alanyon és a tárgyon kívül arra is utalnunk kell, hogy hova, mire: azaz *rakót valaki valamit valamire*. És így tovább.

Török Gábor egy idevágó tanulmányában (Lírai igefüggvények stilisztikája. Bp., 1974. 15 kk.) a fentiekén kívül – igen helyesen – arra is utal, hogy bár az ún. személytelen igék esetében – mint amilyen az *esik, tavaszodik* stb. is – nem kell kitenni az alanyt sem, mégis vannak közöttük olyanok, amelyek mellé valamilyen kiegészítőt oda kell tenni. Ilyen példát említ: *amint* vagy *így dukál, úgy adódik* stb. Szerintem – bár nem személytelen ige – bizonyos szempontból idetartozik a *vélekedik* is. A *vélekedik* szintén megkíván valamilyen módhatározót. Ezért éreztem hiányosnak, sutának a következő, újságból, közelebből ún. kishírből vett mondatot: „A Japánhoz fűződő viszonyában – gazdasági síkon – az Egyesült Államok egy fejlődő ország szerepét öltötte magára: élelmiszereket exportál, és feldolgozott ipari termékeket importál – *vélekedett*.” Ti. a már az előzőekben szerepelt amerikai kereskedelmi miniszterhelyettes.

Én vagy oda tettem volna a *vélekedett* elé az *így* határozószót, vagy részben megismételtem volna az alanyt: *vélekedett a miniszterhelyettes*. Esetleg a következőképpen kezdtem volna az egész mondatot: „*Úgy vélekedett* – ti. az amerikai kereskedelmi miniszterhelyettes –, hogy...” Ezt az álláspontot támasztja alá az is, hogy az Értelmező szótárban a *vélekedik*-re hozott több mint tíz köznyelvi és irodalmi példából csupán egy esetben nincsen az ige mellett módhatározó. De még ez az egy is „ritka” stílusminősítéssel külön szerepel, egy Mikszáthtól vett példamondattal.

Szathmári István

Az igekötők mellőzése

Az igekötők fontos szerepet töltenek be nyelvhasználatunkban. Lehetőséget nyújtanak a rövid, tömör megfogalmazásra, bővítik, árnyalják az ige jelentéskörét, élénkítik hangulatát, növelik stílusértékét. Határozószói eredetükből következik egyik leggyakoribb jelentésfunkciójuk, a hely- és irányjelölés: *kiviszig, bejön*. Jelentésátvitelével azonban a cselekvés, történet lefolyásának különféle mozzanatait képesek kifejezni. Pl. befejezettséget: *kinyomoz, megkeres*; kezdetet: *megőrül, elindul*; tartósságot: *odamarad, elbeszélget*; túlzást, nagyítást: *feldicsér, kiöltözik*; sikertelenséget: *félreért, elhall* stb.

Egyetlen igehez több igekötő járulhat. Ha megvizsgáljuk egy-egy ige igekötős változatait, különféle jelentésmódosulásokat tapasztalunk, sőt néhány esetben az ige teljesen új értelmet nyer. Pl.: *szól* ’szavakat mond, beszél’; *közbeszól* ’szavába vág’; *rászól* ’rendre utasít’; *visszaszól* ’felel, tejesel’; *hozzászól* ’véleményt nyilvánít’; *megszól* ’becsmérel’.

Ám az sem ritka, hogy ugyanazzal az igekötővel ellátott ige konkrét és átvitt jelentésben egyaránt szerepel: *leszól* ’lent levő személyhez, állathoz szól’, illetve: ’becsmérel’; *kiad* ’kifelé nyújtva ad’, illetve: ’munkát, munkadarabot kioszt’; ’bérletbe ad’; ’pénzt elkölt’; ’nyomatásban megjelenít’ stb.

Ez a néhány példa is azt mutatja, érdemes nagyobb gondot fordítanunk az igekötők használatára. Annál is inkább, mert az utóbbi években hanyagságból, nemtörődomségből gyakran elmaradnak az igék mellől.

A mindennapi beszédben igen zavaró lehet az igekötők mellőzése, mert pontatlanná, sőt félreérthetővé teszi a szóhasználatot. Sajnos, a tömegkommunikációs eszközök: a televízió, a rádió, a napilapok egyre többször szolgáltatnak rá példát. Az alábbiak is ezek közül valók.

Gyakori hiba a *lebonyolít*, *lebonyolódik* igék, illetve származékaik igekötő nélküli használata. Az ÉKsz. szerint az említett szavak jelentése: ’több mozzanattal álló tennivalót elvégez’, illetve ’több mozzanattal álló tennivaló végbemege’. Ha elmarad az igekötő, akkor az ige s vele együtt a mondat más értelmet kap. Pl.: „Feladatunk az üres lakások helyreállítá-

sának *bonyolítása*” (összefoglalása, -gabalyítása). A szöveg-előzményből viszont tudjuk, hogy a közlő nem ezekre, hanem az előbbi jelentésekre gondolt. „Szálait és társait a francia, az angol és a nemzetközi bíróság is *marasztalta* volna.” Helyesen: *elmarasztalta* volna, vagyis vétkesnek tekintette, elítélte volna. „Kíváncsi lenne az új eljárások *honosítása*” (állampolgárrá fogadása). Helyesen: *meghonosítása* ’elterjesztése’.

Az igekötő – mint fentebb említettük –, utalhat a cselekvés befejezettségére. Elmaradása bizonytalanná teszi a mondat értelmét: „A kérdés még nem *zárul*” – mondja a kommentátor, pedig a beszédhelyzet megkívánja a *zárul* le igekötős alakot. „Ha megszegik a megállapodást, *borulhat* a koalíció.” Helyesen: *felborulhat*. „A hozzászólások *közelítették* a problémát” (megközelítették). A sportközvetítések során is számtalanszor halljuk a riporterektől, hogy az egyik csapat vagy versenyző a mérkőzést milyen arányban *nyerte* (meg), esetleg tud-e *faragni* a hátrányból (le tud-e faragni).

A következő idézetekből a cselekvés, illetve a történet kezdetére utaló igekötőt hagyták el: „Az indulatok legfőbb ször a pénz körül *robbannak*” (ki); „Hallgatói képzetét szuggesztív előadásával *gyújtotta*” (fel); „A távozó kocsit újabb *váltja*” (fel).

Az alábbi példában a *meg* igekötő a cselekvés gyakoriságát, ismétlődését fejezné ki, ha nem hiányozna. „A kiállítás 10–18 óráig *tekinthető*” (meg).

Jól tudjuk, az irodalmi nyelvben az igekötők elhagyása a tömörség, a választékosság, a feszültebb lelkiállapot kifejezésére szolgál. Pl. Vörösmarty Mihály Szép Ilonka c. művében: *S rezzent kézből kis pillangó elszál; Húnyt vezérem ifjú szép sugára; Kél az ifjú, tölt pohár kezében*. A mindennapi beszédből vett példák azonban nem ezt a célt szolgálják. Ez az újabb divatozó, sokszor félreértést okozó rövidítési törekvés nem válik nyereségévé nyelvhasználatunknak.

Dobóné Berencsi Margit

Gügyögő nagyszülők

Jártamban-kelttemben gyakran találkozom unokájakat sétáltató nagymamákkal és nagyapákkal. Őszinte örömmel hallgatom őket, amint kiapadhatatlan türelemmel és korukhoz illő bölcsességgel magyaráznak a világra rácsodálkozó kicsinyeknek. Azt is jól tudom, hogy számos esetben bizony nem egyszerű dolog az ide-oda csapongó, ám nagyon is józan érvelésű gyermeki kérdésekre válaszolni. Az alábbi történetben azonban valami másról is szó lesz...

A minap – egyik alföldi városunkba utazva – egy négy év körüli kisgyermekre és a fiúcskát kísérő nagyszülőkre lettem figyelmes. Minthogy egy fülkében utaztunk, közvetlen tanúja lehettem az eseményeknek. Eleinte érdeklődéssel hallgattam a Petikéről szóló – helyel-közzel kissé kiszínezett – történeteket. A nagymama és a nagyapa mármár egymás szavába vágva áradozott az egyébként valóban értelmes kislőről.

Petike beszélgetésünk idején egykedvűen lapozgatta az otthonról hozott képeskönyveket. Majd kisvártatva elővette az igavonó állatokról szóló kedvenc albumát. Az egyik képre mutatott:

– Nadmamika, ez itt mit csinál?

Nagymama is szemügyre vette a színes rajzocskát. Vélhetően ő is ritkán találkozhatott szántó-vető parasztembereket ábrázoló rajzokkal. De azért készséggel válaszolt:

– Oh, kis csillagom-bogaram... Mindjárt megnézi a nadmamika(!)... Na hiszen, hát ezek cocók(!)...

Petikét a válasz láthatóan nem elégítette ki. A cocó szó hallatára pedig egyenesen kérdően nézett a nagymamára.

– Ezek jóvacskák, mami – mondta selypítve. – Játom én is... De mit csinálnak ezek a jóvacskák?

Minthogy a korabeli mezőgazdasági gépek egynémelyikén a nagymama sem tudott eligazodni, sietve egy másik könyv címlapjára mutatott:

– No, nézd csak, kis csillagom, ott meg egy róka!

– Jóka koma, jóka koma... – ismételte Petike vidáman.

Az újabb selypítő szó hallatán harsányan összenevettek a nagyszülők. A nagymama nem is hagyta szó nélkül:

– Hogy mondtad, édes kis tündérbogárkám?... Azt mondtad, hogy jóka koma?... Hallottad, nagyapa? Ez itt a jóka koma... Hahaha... Oh, te nadmama egyetlen szemefénye...

Nos, folytathatnám a történetet, de a továbbiakat már olvasóim képzelőerejére bízom. Én bizony időnként kényelmetlenül feszengtem a fülkében, és eltűnődtem a látottakon, hallottakon. Nem is tudtam elfelejteni a gügyögő-dünyögő nagyszülőket mindmáig. Sorjáztak bennem a kérdések akkor is, ma is: vajon miért becsülték le kis unokájuk képességeit? Miért beszéltek egy értelmes kis gyermekkel dünyögő-motyogó, selypítő beszédmódban, ahelyett, hogy érthetően, tiszta csendű szavakkal és helyesen képzett hangokkal ismételték volna a kisgyermek közléseit, esetleg felolvastak volna azokból a nagyszerű képeskönyvekből, melyeken – jól tudjuk – generációk nevelkednek már hosszú-hosszú idő óta. Az Öreg néne özikéje, a Gögös Gúnár Gedeon, a Zengő ABC, a Mondókáskönyv – mind-mind Petike tulajdonában volt, és szinte kínálták magukat a felolvasásra.

Dehogy is akarom én e glosszával megbántani az unokájakat rajongásig szerető nagyszülőket! Egyébként is: nem pusztán nagyszülőknek címeztem mondanivalómat. Ahogy a szólás tartja: fiamnak mondom, menyem is értsen belőle. Szeretném, ha e sorok eljutnának azokhoz a gyermekimádókhoz, akik efféle majomszeretettel, gügyögve-dünyögve beszélnek a kicsinyekhez.

Deák Mihály

Ezúttal azt szeretném szóvá tenni...

Joggal kérdezhetik: hogyhogy *szeretném*, hiszen nem várom meg a jóváhagyást és mégis megteszem. Akkor meg miért mondom, hogy *szeretném*? Rosszul, helytelenül mondtam. Most azonban azért, mert épp erről, illesmiről szólnak a továbbiakban.

Hallhatjuk például rádióban, tévében, gyűléseken, olvashatjuk a sajtóban az ilyeneket: „*Szeretném megkérdezni, hogy...*”, „*Engedjék meg, hogy közöljem magukkal...*”, „*Azt javasolnám...*”, „*Azt szeretném javasolni...*”, „*El szeretném mondani, ha meg tetszene engedni...*”, „*Szeretném megkérni, hogy...*”, „*Nekem az lenne a véleményem...*”, „*Mondhatnám, nagyon szívesen teszek eleget kérésüknek...*” stb.

És a felsoroltak egyikeben sem úgy hangzott el, úgy jelent meg a feltételes módú igealak, hogy a feltételességet komolyan vették volna, szerepet szántak volna neki. Funkciótlannal, öncélúan használták, többnyire megszokásból.

Sokan azt mondják, ennek a feltételes módú divatnak is megvan a szerepe: az olvasó, a hallgató, a beszélőpartner iránti udvariasságot fejezi ki. Kb. ezt sugallja: elmondanám, de csak ha nincs ellenedre, ellenükre. Szerintem a szóban forgó nyelvi nyegleség, torzulás oka ezúttal is (mint sokszor más-kor) emberi, társadalmi baj, kór, visszasság.

Régebben, a személyi kultusz és nyílt terror korában ezek a feltételes módú fordulatok még a mostaninál is gyakrabban fordultak elő. Nem véletlenül. Node ez nem igazolja, szentesíti e téves, helytelen nyelvi formák létjogosultságát a mára nézve. Helytelenek voltak ezek a múltban is, csak hogy akkor politikailag indokoltabbak.

A rádióban hallottam: „*Azzal kezdeném, hogy...*” Tehát nem kezdem – következtetek –, csak ha kapok erre fentről utasítást; ha ezt megengedik nekem azok, akikről félek, illetve félttem. Nem tudom, mennyire kell tartania valamitől, valakitől a ma nyíltan, őszintén beszélőnek, írónak. Azt viszont minden bizonnyal állíthatom, hogy a mindenre, majd mindenre valahonnan, valamiféle központból való engedélykérés mint beidegződés tovább él napjainkban is, s az táplálja ezt a divatot. A múlt káros nyomai, egyúttal következményei az ilyen megalázkodó, gerinctelenséggel fertőzött, a felelősség elől mint holmi járvány elől menekülő, képmutató udvariaskodásról árulkodó, zavaros helyzetet zavarosan kifejező töltelék kifejezések, szavak, szóalakok.

Hogy nemcsak a helytelen nyelvhasználatról, de a rossz politikáról is véleményem mondtam, remélem, nem veszik zokon a kedves olvasók. Van úgy, hogy mindkettő ellen szólni kell, ha eredményt akarunk elérni.

Zsigmond Győző

Telitalálatok

A nyelvújítás kora egyúttal új találmányok, sosem látott gépek, eszközök, intézmények megjelenésének időszaka is volt. A nyelvújítók jó magyar szavakat kerestek – és gyakran találtak – a technikai, azaz „műszaki” újdonságokra. Vörösmarty és Petőfi kortársai *vasút-on* utaztak, miközben a *mozdony* – és nem a *lokomotív* – füstje csípte a szemüket, és *gyufa-t* lobbantottak, ha *szivar-ra* akartak gyújtani.

Az idegenből átvett találmányok, tárgyak manapság is hozzák magukkal eredeti, idegen nevüket. Mi is – akárcsak elődeink – igyekszünk őket magyar szavakkal megnevezni. Nem mindig sikerül. A *hot dog*, a *hamburger*, a *sci-fi*, a *videó*, úgy rémlik, már így marad.

A *számítógép* azonban ügyesen szorítja ki a *computer-t*, a *lemezjátszó* a *gramofon-t*, a *hűtőszekrény* a *fri(d)zsider-t*.

Hadd hívjam fel a figyelmet néhány újabb elnevezésre, amely – szerintem – telitalálat. Az övre erősíthető, hason, derékon hordozható kicsi táskát pl. többen úgy emlegetik, hogy *hasítási*. Remek! Becézik *kenguru-nak*, *kengi-nek* is.

A lábbal hajtható négykerekű bicikli – vagy inkább kvadriciklifélét, amely nem közlekedésre, talán csak furikázásra szolgál, újabban – legalábbis Balatonfüreden – *furiká-nak* keresztelték el.

Aki lepattan a furikáról, és még marad szabadideje, ne *badmintonozni* menjen, hanem – *tollasozni*.

Hadd javasoljam, hogy a divatos játék, a *frisby* legyen ezentúl *hajítóköröng*! Ha nem tetszik a javaslat, vessék el!

Akkor nyilván nem ér egy hajítófát sem.

Gyárfás Endre

Tulajdonképpen miről van szó?

Ha a mai beszélt köznyelv állapotáról akarunk friss ismereteket szerezni, már nem kell az utcára mennünk. Saját lakásunk foteljében ülve tanulmányozhatjuk a legújabb magyar nyelvhasználókat, ha bekapcsoljuk a rádiót vagy a tévét. Megfigyelhetjük például a nyelvünket elszűrítő divatszavak áradatát, és azt, hogy jó ideje már a feleslegesen gyakori szavaink élén a *tulajdonképpen* határozószó áll.

Ezt a szót hallhatjuk számos műsornak szinte minden kijelentésében, gyakran mondatonként többször is, például így: – *Tulajdonképpen* a terméket bevizsgálták, mert az ellenőrzést *tulajdonképpen* ott végzik. – A közérdekű alapítvány neve *tulajdonképpen*: NN. – Megkérdezhetem, hogy *tulajdonképpen* mennyi idős vagy? – Nem titok: *tulajdonképpen* XX éves vagyok. – Evvel *tulajdonképpen* a műsorunk végére értünk!... Számos műsorvezető, riport-alany, közéleti személyiség, tudós és más kiválóság egyaránt és folyton-folyvást *tulajdonképpen*-nel keveri a szavait. Mint a kereplő, úgy jár ugyanarra a szóra az ilyen beszéd; mintha kannából öntenék, úgy locsog idegesítően a szöveg. Vajon miért ilyen felkapott ez a szó, mi lehet a titka?

A származást és az értelmezést vizsgálva megállapíthatjuk, hogy a szótó eredeti jelentése már régen elhomályosult. A régi *tulaj* szavunkat – amely persze nem közvetlen elődje a *tulajdonos*-ból rövidítéssel alkotott, bizalmas-tréfás *tulaj*-nak – *egymaga, egyedül* értelemben használták. Az ebből képzett *tulajdon* szavunk ma több szófajban és további széles jelentéskörrel él nyelvünkben: *birtok; érték*, amellyel valaki egyedül rendelkezik; *sajátság; saját; sajátos, egyéni, eredeti; szakasztott, egészen, igazán, valósággal* stb. Ezekben közös, hogy valamilyen egyediségre utalnak, illet erősítenek. Főként akkor indokoltan, ha a mondat környezetéből valami másra is gondolhatnánk. Szép példa erre Petőfi sora: „Mint *tulajdon* anyám, úgy viselte gondom”. Ezt a nyomósító jellegét a továbbképzett *tulajdonképpen* határozószavunk is megtartotta. Szintén Petőfi egyik úti levelében olvashatjuk: „Végül eléri az ember az Őrhegyet, mely *tulajdonképpen* (!) csak halom”. A szó itt *lényegében, valójában, igazában* jelentéssel a halom fogalmat emeli ki a hegytel szemben. Szintén szembeállító jellegű a szó *eredetileg* jelentése is.

Manapság már többnyire a visszajára fordult szavunknak a mondat állítását hangsúlyozó szerepe. Ezt bizonyítja az első példánk is. Aki a minőségellenőrzést *tulajdonképpen* végezte el, az a feladatát *csak lényegében, nagyjából, nem egészen* teljesítette. Így a kijelentés ereje és a beszélő felelőssége is csökken, elmosódik. Aki ebben kételkedik, gondolja meg, hogy a kedvesétől mit szeretne inkább hallani: azt-e, hogy *Szeretlek!* vagy azt, *Tulajdonképpen szeretlek*. Ez a ködösítési lehetőség a tömeges előfordulás egyik oka.

A titok másik nyitára a második példánk vet fényt. Vajon lehet-e egy alapítvány neve *lényegében* NN? Képtelenség, hiszen vagy az a neve, vagy nincs; más lehetőség nincs. Világos, hogy itt a *tulajdonképpen* szónak már semmi gondolati tartalma nincs. A szerepe csak az, hogy a beszédkétség zavarával küzdő időhöz jusson. Erre a célra el sem képzelhető alkalmasabb országos „töltelék-szó-bajnokunknál”. Először is: a többféle (erősítő-gyengítő) jelentése közül az érvényeset mindig a mondatkörnyezet adja meg, így a szó mindenhová gondolkodás nélkül beiktatható. Másodsor: a hosszúsága elég időt ad a szövegesítéshez, – bár sokan *hátkéremszépen*-nel is megtoldják, és nyökögéssel is cifrázzák. Harmadszor: még megfontoltságot is sugároz az üresjárat palástolása közben, sőt szinte tudományosan hat! Mennyivel jobban hangzik, mint a századunk első feléből néha – főként idősebbeknél – még ma is visszatérő *izé*, ami tölteléknek túl rövid, ráadásul nyíltan vállalja a beszédzavart!

Azt mondhatná valaki, hogy a *tulajdonképpen* áradata is divatját veszti majd. Sajnos félek, hogy örök életű lesz, mert ennél „alkalmasabb” töltelék nem található soha többé (hacsak ikertestvére, a szintén terjedő *voltaképpen* fölébe nem kerekedik). Ellenvetés lehet az is, hogy a szó lám Petőfinél és sok más jelesünknel is előfordul. Valóban, Petőfi például életében összesen hétszer le is írta, így több mint 64 ezer (!) más szavára esett egy, de mint fentebb láttuk, akkor is indokoltan. Némi vigaszt jelent, hogy szavunk csak az élőbeszédben burjánzik, ami egyértelmű igazolása annak, hogy többnyire nincs is rá szükség. Aki mégis úgy gondolja, hogy néha higitani kívánja a beszéd sűrűjét a hallgató vagy saját maga pihentetése, illetve a figyelem felhívása céljából, annak a fentebb felsorolt hasonló értelmű szavakon kívül még egy sereg más is kínálkozik: *alapjában véve, egészen, elvégre, teljesen, valóban, végtére, végül* is stb., de mindig az, amelyik épp oda való.

Baracs Tibor

Nyelvi humor, remek rímek

Lapunk idei áprilisi számában folytattuk a több éve szünetelő nyelvi humor rovatot. A felhívásra nagyon sok levelet kaptunk. Most ezekből válogatunk, s várjuk a további verseket, humoros nyelvi összeállításokat.

Nem divat

Ily bolondot, szakrament!
Magyar–orosz
szakra ment!

Még hogy...

Még hogy ez ruhaház?
Az ember bruhaház!

Balogh Lajos
(Kiskunhalas)

*

Rímes szélmalomharc

Talán nem csak
engem zavar:
„rossz vért szülhet”
sok képzavar!

Nyelvünknek már
tortúra,
hogy itt minden:
„struktúra”!

Baj, ha téged
ördög űz, és
utolér száz
„célkitűzés”!

A stíl magas
fokán:
ne ird azt, hogy
„okán”!

„Úgy az egyik,
mint a másik”.
Nyelvérzékünk
szinte vásik!

Kopias Sándor (Szolnok)

*

Kecskerím

Ugrabugrál egy
gyerekecske,
Játszik vele egy
gyerekecske,
Es hívogatja:
Gyere, kecske!

Kártyásdal

A fene, ez is tök,
Égnek áll az üstök:
Búcsúszom, ezüstök!

Izomból

Oly erős a lábizom,
Magam bátran rábírom.

Kapadal

Itt a gyom:
Itthagynom.

Megjött

Kávé nem főtt itt? Kár:
Megjött a főtitkár!

Az autószerelő

Behoztak egy
újabb roncsot,
szereljük rá új abroncsot!

Kóbor rímek

Nem messze van Felpéc,
ott kapható falpác.

Azt mondja az ecséd,
szülőhelyed Acsád.
Nem fog rajtam csele:
szülőfalud Csala!

Jóembersors

„Kenyérré lehet kenni –
mondták –,
olyan szelíd, a légynek
sem vét.”
S hogy szavuk tettel
igazolják,
alaposan a falhoz kenték.

Észretérítő

Nem leszel Arisztotelész,
s ne hidd, Ariosto te lész!

Mammogó vers

– Hol a mama ma, Mimi?
– Miami-ban a mami.

Kutyarímek

Ha kutyám kilencet
ellene,
nem tiltakoznék
ellene.
Itt akár tíz is
ellenne.

Poétapályám

Megírtam pár száz rímes,
lelkes írást
egynéhány évtized alatt,
s a kiadóhoz vittem;
ki is adták
rövidesen – az utamat.

Kiskun Farkas László
(Dunaharaszti)

A nyelv művelő mozgalom eseményei

Szép beszéd – felsőfokon

Emlékezés Péchy Blankára, születésének századik évfordulóján

Jó választás volt az idén március 28–30-án Pécsen megrendezni a pedagógusjelöltek Kazinczy Ferencről elnevezett Szép magyar beszéd versenyének országos döntőjét. Részben azért, mert 1973-ban itt volt az első verseny, másrészt, s ez a fontosabb, kerekén száz esztendeje született e városban Péchy Blanka, a színész, az író, a publicista, a nevelő s nem utolsósorban a gyakorlati nyelv művelő. A város ennek tiszteletére a művésznek hagyatékából kiállítást rendezett a helyi múzeumban.

Péchy Blankát már az első színikritikák is úgy emlegették, mint azt a tehetséget, akinek szívhez szóló beszéde garantálja a nagy jövőt. Ő maga is tudta, érezte ezt, s hittel vallotta: kikerül a beszéd, közszükségleti cikké vált, ennél fogva senki számára sem közömbös, hogy minősége javul-e, romlik-e. Milyen aktuális gondolatok! Pedig 1974-ben vetette papírra őket.

A helyes kiejtésre, a szép magyar beszédre akart mindenkit megtanítani. Ennek a szolgálatnak az érdekében született meg 1960-ban a Kazinczy-alapítvány. Nevéhez fűződik a „Beszélni nehéz” mozgalom, amit Deme Lászlóval irányított élete utolsó pillanatáig. Még 90. éve felelt is maga végezte a beérkezett levelek feldolgozását. Mindezt abból a kiadványból tudhatjuk meg, amelyet a pécsiek állítottak össze erre az alkalomra.

A kiállítás megnyitójának egyik legmeghatóbb pillanata az volt, amikor a művész utolsó rádiófelvételét játszották le. Szinte hihetetlen, milyen kiterjedt baráti köre volt Péchy Blankának. Dedikált rajzok, fényképek, könyvek tanúsítottak erről a vitrinekben. Derkovitsról, Babitsról, Radnótiól, Kosztolányiól, Bartóktól s még folytathatnánk a sort. Nem csoda, hogy Blanka asszonynak sikerült országos mozgalommá tennie az 1939-ben Kodály által szervezett kiejtési versenyt.

A centenáriumi jegyében zajlott le a verseny is, amelyen 38 felsőoktatási intézmény 52 hallgatója vett részt. A kötelezően elmondandó szöveg Deme László írása volt: *Búcsú Péchy Blankától*, ami a rádióban is elhangzott a művész halálakor. A szabadon választott szövegek igen nagy szóródást mutattak. Pilinszkytól Latinovitsig, Beke Katától Anceel Éváig számos szerző gondolatait olvasták fel a résztvevők. A legtöbben Kosztolányi Dezső és Csoóri Sándor írásait választották.

A versenyzőkről elmondhatjuk, hogy jól felkészültek a megmérettetésre, és hangképük általában kifogástalan volt. Gond ott jelentkezett elsősorban, hogy a szöveget – főként a kötelezőt – „demonstrációs területnek” tekintették. Azaz be akarták mutatni mindenáron, hogy milyen kitűnően bírtokában vannak a mondat- és szövegonetikai eszközöknek, s nem vették figyelembe azt, hogy a szöveg mennyit „kér” ebből. Úgy is fogalmazhatunk, hogy a tartalom és a hangoztatás elment egymás mellett, mint egy csehovi párbeszéd.

S most következzenek az érmesek: Bakos Piroska (JPTE), Tóth Renáta (Pető Intézet, Budapest), Joób Sándor (ELTE BTK), Horváth Lóránt (Püspöki Hittudományi Főiskola, Pécs), Szabolcs Andrea (Károli Gáspár Református Egyetem, Budapest), Árokszállási Ildikó (JGYTF), Szatmári Elemér (Protestáns Teológiai Intézet, Kolozsvár), Molnár Rita (BGYTF), Csonkaréti Gergely (JPTE), Tóth András (BDTF), Mészáros Ilona (BGYTF), Nagypál Szabolcs (ELTE BTK), Patay Ágnes (Eszterházy Károly Tanárképző Főiskola, Eger), Somfai Krisztián (ELTE TFK), Tóth Szilvia (BDTF).

A nyertesek kapcsán eszünkbe juthat egy kérdés: vajon tudják-e kamatoztatni szép beszédüket? Természetesen igen, hiszen szükség van a katedrán is a példamutató beszédre.

Jövőre a nyíregyházi tanárképző és tanítóképző intézet lesz a házigazda. Úgy, mint 1974-ben: a pécsi egyetem után.

Minya Károly

Kresznerics legifjabb utódai

„Azt a lelket és nyelvet, melyet rövid időre örökre kaptunk, új szellemmel fénnyezve, csorbítatlanul át kell adnunk utódainknak. Ez a küldetésünk – áldjon vagy verjen sors keze –: ez a mi küldetésünk. Kissé lehajtani a fejet. De a szívet, azt föl, föl barátaim!”

Kosztolányi gyönyörű sorai vezéreltek bennünket, amikor a celldömölki Kresznerics Ferenc Könyvtár és a Berzsényi Dániel Irodalmi és Művészeti Társaság nevében az elmúlt év októberében az ország valamennyi 14 éves tanulója számára meghirdettük a Kresznerics Ferenc Országos Anyanyelvi Versenyt.

Felhívásunkra 69 pályamű érkezett az ország 26 településének 31 iskolájából. 36 diák a Lakóhelyem kis tájnyelvi szótára, 33 pedig a Vallomás az anyanyelvről című pályamunkát készítette el. A szakemberekből álló bizottság 21 pályamunkát talált olyan színvonalúnak, melyeknek szerzőit meghívtuk az országos döntőre.

Az írásbeli négy fejezetből állt. A Ki mit tud Kresznerics Ferencről, Nyelvrolkság – nyelvtörténet, Nyelvörködés és Nyelvi játékok című feladatsorok bizony kemény próba elé állították a versenyzőket. A szóbeli vetélkedő első fordulóján mind a 21 tanuló részt vett. 20 perces felkészülés után kellett kifejtetniük véleményüket a mai magyar köznyelv állapotáról, elítélendő jelenségeiről. Önkritikusan bírálták az ifjúság nyelvhasználatát, de megdöbbenő volt nekünk, felnőtteknek szembesülni a kritikával: az anyanyelvi igénytelenség, a durva, hadaró, pongyola beszédstílus terjedése a felnőttek körében, a családokban természetessé váló beszédmodornak a következménye. Többen is megállapították, hogy az írott és az elektronikus sajtóban szaporodó negatív példák mily romboló hatással vannak anya-

nyelvünk alakulására. Örömmel hallgattuk az anyanyelv iránti felelősségről tanúszkodó megannyi jószándékú ötletet, mellyel harcolnunk kellene legnagyobb kincsünk elsivárosodása ellen. „Az iskolák, a tömegtájékoztató eszközök, a szépirodalom tehetnének ennek érdekében a legtöbbet” – fogalmazta meg az egyik leány. „Sok, ehhez hasonló nyelvi vetélkedőt, nyelv művelő szakkört kellene szervezni, hogy már a gyermekek sokaságában felelősséget ébresszünk az anyanyelv iránt” – javasolta egy másik ifjú „nyelvőr”.

A Kresznerics Ferenc I. Országos Anyanyelvi Verseny sok-sok áldozatkész támogatójának köszönhetően méltóan jutalmazhattuk a résztvevőket: Vojcek Judit (Debrecen), Kiss Enikő (Miskolc), Rozgonyi Renáta (Sárbogárd), Horváth Eszter Hajnalka (Celldömölk), Tihanyi Borbála (Miskolc), Posta Bernadett (Szatymaz).

A magyar nyelv hetének e felejthetetlen szép tavaszi napját egy alkonyati Ság hegyi túrával zártuk. A hegy kráterében, az évmillió bazaltsziklák tövében Horváth Eszter Hajnalka Berzsényi Dániel Horác című versével búcsúztatta kedves vendégeinket, Kresznerics Ferenc méltó és legifjabb utódait.

Dörnyei László

A magyar nyelv hete Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében

Az idén 37 előadás hangzott el a nyelvhéten. Az elmúlt évek 80–90 előadásához képest ez bizony nagyon kevés. Nyíregyházán 5–6 általános iskola kért előadást, sőt némelyik kettőt is. Vidéken csak Csengerben, Kisvárdán, Nyírbátorban, Vásárosnaményban és Ibrányban voltak nyelvi előadások. Nyíregyházán több középiskola nem vett tudomást a magyar nyelv hetéről (Vasvári, Arany János stb.), pedig a múlt évben 3–4 előadást zajlott le mindegyikben. Az előadást kérő intézmények a pénzühiány miatt kevesebb előadást tudtak kérni, mint amennyire igényük lett volna, ezért úgy segítettek ma, hogy az előadások meghallgatására 4–5 osztályt is összevontak.

Kimondottan a közéleti nyelvről csak Sebestyén Árpád előadása szólt, a nyitó ünnepségen, de az előadássorozatban sok olyan téma került elő, amelynek kapcsán erről is beszélni kellett. A „Szépen emberül – szépen magyarul”, „Nyelvi illemtan”, „Ízléstelen és durva szavak nyelvhasználatunkban”, „Hogyan beszélnek a diákok?” című előadásokban a közéleti nyelv legfontosabb jellemzői is előkerültek. Sok előadás hangzott el Kőlcsey Himnuszáról, Ady költői nyelvéről, Móricz stílusáról.

Március 25-én Nagy János Reményik Sándor költői nyelve című előadásával ért véget a magyar nyelv hete. Vigyázzatok ma jól, amikor beszéltek” – hangzott el a Reményik-felvezetés és a hallgatóknak. Ma egymás megértésére, egymás emberszámba vevésére s az ezt kifejező nyelvhasználatra figyelmeztet bennünket.

Bachát László

Anyanyelvi nevelés – embernevelés

Összefoglaló a XI. Anyanyelv-oktatási napok programjáról

Eger, 1994. július 4–7.

Ebben az évben – csakúgy, mint két évvel ezelőtt – ismét Eger adott otthont az Anyanyelv-oktatási napoknak. A Magyar Nyelvtudományi Társaság, az Anyanyelv-apolók Szövetsége, az Eszterházy Károly Tanárképző Főiskola Magyar Nyelvészeti Tanszéke, valamint a Heves Megyei Pedagógiai Intézet közös rendezésében sorra kerülő konferencia színhelye az Eszterházy Károly Tanárképző Főiskola volt. Nyelvészek, tanárok, tanítók, nyelvészettel foglalkozó más szakemberek és érdeklődők, közel kétszázan vettek részt a négynapos rendezvényen.

A megnyitó és a plenáris ülések után a konferencia szakmai programja két párhuzamos szekciónak zajlott. Az egyes témakörök anyanyelvünk valamennyi rétegének jellemzését, a nyelvfejlődés különböző szakaszait, továbbá az anyanyelvi nevelés és a nyelvművelés különböző területeinek bemutatását egyaránt felölelték. Az előadók között nyelvész, fonetikus, logopédus és gyakorló pedagógus szerepelt, ami lehetőséget teremtett a különböző nyelvi jelenségek sokszempontú bemutatására, valamint az elmélet és a gyakorlat oldaláról való megközelítésre.

A megnyitó előadásokat **Benkő Loránd**, a Magyar Nyelvtudományi Társaság elnöke, majd **Bánffy György**, az Anyanyelv-apolók Szövetségének elnöke tartották. Mindketten anyanyelvünk jellegzetes vonásaira mutattak rá. Benkő Loránd egy napjainkban divatos jelenség, a nyelvi sznobizmus különféle típusait és az egyes társadalmi rétegekben való megjelenési formáit elemezte, és felhívta a figyelmet mindezek veszélyeire és visszasszámaira. Bánffy György az anyanyelv ápolásának feladataival kapcsolatban azt hangsúlyozta, hogy anyanyelvünk védelmében már óvodáskortól komoly nyelvvédő tevékenységet kell folytatnunk. Kiemelte, hogy az anyanyelv fejlődéséhez nélkülözhetetlenek a kora kisgyermekkorban mondott mesék, a ritmikus mondókák, s külön emlékeztetett a Kodály-módszer jelenlétére.

A délelőtti **Szende Aladárnak** Lörincze Lajos katedrája című, személyes emlékekkel tarkított, lírai hangú megemlékezése zárta.

A konferencia első napjának délutánján a plenáris előadások az anyanyelvi nevelés szemléleti alapjainak jegyében zajlottak. **Deme László** az embernevelő anyanyelvoktatás feladatait hangsúlyozta. Beszélt az anyanyelv fejlődésének fázisairól, és az anyanyelvi neveléssel kapcsolatban ő is szólt azokról a napjainkban előforduló hiányosságokról, amelyek nagymértékben felelősek a felnövekvő generáció anyanyelvi kultúrájáért és nyelvi hiányosságaiért. (Például az élőszóban elmondott mesék hiánya, a rádió és a televízió meséinek tartalmi és erkölcsi gyengesége, az óvodai, iskolai beszéd- és értelemgyakorlatok elmaradása stb.) **Jelenits István** az anyanyelvi nevelés folyamatában az etikai és esztétikai szempontok lényeges szerepét emelte ki. „A szavak záporában élünk – mondta –, így a rossz és a nyelvi durvaság ellen nincs védekezés.” A határon túli magyar nyelvészek nevében **Péntek János** az erdélyi anyanyelvoktatás gondjairól és a hozzájuk kapcsolódó pedagógushíányról szólt.

A szekcióelőadások a második napon kezdődtek. A nyelvi alapkészségek című szekciónak aktuális gyakorlati témák kerültek napirendre, az előadók az anyanyelvi fejlődés és az olvasás-sajátítás, illetve

olvasás-tanítás kapcsolatát elemezték. **Adamikné Jászó Anna** az olvasás-írástanítási folyamatban a pszicholingvisztikai alapok jelentőségét hangsúlyozta. Külön kiemelte a hangoztató olvasás fontosságát és a szótagolásnak mind az olvasástanulásban, mind a helyesírásban betöltött lényeges szerepét. **Gósy Mária** az olvasás-sajátítási folyamat nyelvi aspektusaira helyezte a hangsúlyt. Elemezte a hangzó beszéd helyes megértését, és gyakorlati példák alapján rámutatott azokra a beszédészlelési, megértési nehézségekre, amelyek felelősek lehetnek a gyermekek sok esetben igen súlyos olvasászavarairól. Tematikusan kapcsolódva mindezekhez az előadásokhoz **Vassné Kovács Emőke** a beszéd-hallásnak a kommunikációs folyamatban betöltött szerepét, **H. Tóth István** pedig a néprajzi elemeknek az olvasás-tanítási folyamatban való funkcióját mutatták be. A szövegben, a helyesírás és a fogalmazás-tanítás aktuális feladatairól egy-egy előadás szólt. **Cs. Jónás Erzsébet** a nem verbális kifejezőeszközöknek a szövegben való megjelenési formáit és feladatait ismertette, **Novothny Edit** különböző olvasás-tanítási módszerekkel olvasni tanult felső tagozatos gyermekek helyesírási készségét elemezte egy felmérés tükrében, **Kernya Róza** pedig szerkesztési és stílusi hibákat mutatott be általános iskolások fogalmazásai alapján.

A nyelvi alapkészséggel párhuzamos szekciónak az előadók a nyelvi képességek intenzív fejlesztésének lehetőségeivel foglalkoztak. **Békési Imre** és **Albertné Herbszt Mária** ismertették a pragmatikai szemléletnek és a szemiotikának az oktatásban betöltött szerepét. A szöveg szerkezetének és hangzásának az összefüggésére és a megértési folyamatban való funkciójára **Wacha Imre** mutatott rá, **V. Raisz Róza** pedig különböző grammatikai csoportokat alkotó tanári közléseknek a kommunikációs folyamatban előforduló feladatait elemezte.

Délután az egyik szekciónak a művészi alkotásoknak az anyanyelvi nevelésben betöltött szerepével kapcsolatos, míg az ezzel párhuzamos szekción a nyelv tagoltságát és az anyanyelvi nevelésnek ezzel való összefüggését tárgyaló előadások hangzottak el.

Az előbbi szekciónak az előadók a Petőfi-versektől a nyugatos nemzedékek íróin át az avantgárd stílusirányzatokig széles körben mutatták be a versek, novellák elemzésének lehetőségeit és azoknak a nyelvi műveltségre való hatását. E témákban az előadók **Fehér Erzsébet**, **Nagyné Lörincz Julianna**, **Gráf Rezső**, **Heltainé Nagy Erzsébet**, **Szikoráné Kovács Eszter**, **Kabán Annamária** és **Porkoláb Judit** voltak.

A nyelvünk változásait és az egyes nyelvi rétegeket bemutató előadások sorát a párhuzamos szekción **Grétsy László** kezdte. Helyesírási, fonetikus, szemantikai, szintaktikai és stílusi szempontból elemezte nyelvünk (az írott és a beszélt nyelv) mai állapotát, s meggyőző példákkal igazolta mind a nyelvünkben zajló pozitív, mind a negatív változásokat. **Bachát László**, **H. Varga Gyula**, **Dobóné Berencsi Margit** az ifjúsági nyelvnek a társadalomban elfoglalt helyzetét, valamint az e nyelvi rétegben zajló változásokat tárgyalták. A nyelvjárási beszéd jellegzetességeit, az egy-egy nyelvjárásban használatos köszönési, viselkedési szokásokat **Sebestény Árpád** és **Fekete Péter** előadásai reprezentálták.

A harmadik nap délelőtti az előadók és a résztvevők a helyesírás, valamint a szövegalkotás gondjait és aktuális törvényszerűségeit vitatták meg az egyik szekción, és a leíró, illetve történeti szempontoknak az oktatásban való érvényesülését a másikon.

A nagy érdeklődésre számot tartó Helyesírás, szövegalkotás című szekción **Fábián Pál** és **Pásztor Emil** a magyar helyesírási rendszernek a köznyelvben való érvényesüléséről, valamint a Helyesírási Szabályzat használatáról és használatáról szóltak. **Vörös Ferenc** előadása tematikusan illeszkedett az előzőkhöz, így a szabályzat kritikus pontjainak értelmezésével (például az ún. kétesélyes szavak helyes írásmódjával) kapcsolatban első sorban a vizuális percepciót fejlesztő gyakorlatok jelentőségét hangsúlyozta. Nyelvünk mai állapotához az Édes Anyanyelvünk versenyek tükrében **Kováts Dániel** nyújtott adatokat, míg **Gömöri Árpád** a szövegalkotás gondjairól beszélt a szakmunkásképző iskolák tanulóiinak fogalmazási készsége alapján.

A másik szekción az írásjelek használatának történetéről, az egyidejű alaki és történeti változásokról szólt, valamint egy-egy fogalomkörhöz kapcsolódó szóanyag nyelvi és művelődéstörténeti hátterével kapcsolatos előadások hangzottak el. Az előadók **Keszler Borbála**, **B. Gergely Pirokska**, **D. Máti Mária**, **Galgóczi László**, **Zimányi Árpád** voltak.

A délutáni szekcióelőadások részben az anyanyelvi kapcsolatos mozgalmak, versenyek helyzetéről tájékoztattak, részben pedig az anyanyelvi nevelésnek a drámapedagógiában mint viszonylag új tudományágban rejlő lehetőségeit mutatták be. **Bencédy József** átfogó áttekintést adott az ország különböző helyein zajló, közép- és felsőoktatási intézmények hallgatói számára rendezett anyanyelvi, retorikai, helyesírási és nyelvművelő versenyek eredményéről. **Molnár Ildikó** első sorban a rendezvények pozitívumait emelte ki. Hangsúlyozta, hogy a részt vevő diákoknak nemcsak az anyanyelv iránti helyzete változik meg, ők az igényes-szép beszédre való törekvéssel és ezzel összefüggésben a gyakorlati munkájukban meglevő beszédművelési tevékenységen kívül gyakran kapcsolódnak be a tudományos munkába is. Az Anyanyelv-apolók Szövetségének munkájáról s ezen belül az ifjúsági tagozat feladatairól **Maróti István** és **Kerekes Barnabás** tájékoztattak.

A drámapedagógia szekción **Debreceni Tibor** és **Gabnai Katalin** rámutattak arra, hogy az anyanyelvi nevelésben a kreativitásra nevelés nemcsak verbális, hanem non-verbális úton is lehetséges és kívánatos. Hangsúlyozták, hogy a drámapedagógiának a tanítás eleveit figyelembe kell vennie, így az anyanyelvi nevelés során is a koncentráció, a konstrukció és a kooperáció segítő gyakorlatokat kell előtérbe helyezni. A gyakorló magyartanárok **Antalné Szabó Ágnes** és **Rudolf Ottóné** előadásaiból ötleteket meríthettek a szöveg tanításához, valamint a nyelvtanórák színesebb tételéhez.

A rendezvény utolsó napján az illetékesek **Adamikné Jászó Anna** vezetésével megvitatták a tankönyvkiadás gondjait és az új tankönyvekkel kapcsolatos tapasztalataikat, nézeteiket.

Laczkó Mária

Lapunk évente ötször

– februárban, áprilisban, júniusban, októberben és decemberben –
jelenik meg.

Anyanyelvi versenyek

A „téma” továbbra is időszerű marad

Győr, 1994. április 22-24.

Ezt vallotta évekként elzött Lőrincze tanár úr azon a tárgyaláson, amelyen többek között a nyelvűvelés ügyéről volt szó. Ez a megállapítás vonatkozik a „témán” belül a szép magyar beszéd ápolására is. Ez történt 1994 tavaszán a 29. alkalommal megrendezett Kazinczy-versenyen Győrben.

Az első napon a Kazinczy-szobor megkoszorúása után az ünnepélyes megnyitón Simon István alpolgármester köszöntötte az egybegyűlteket. A verseny fő feladatául jelölte meg: megérteni a gondolatokat és a szó varázsával közzécsé tenni azokat.

A második napon a kötelező szövegnek, Péchy Blanka *Este a Dunánál* című kötetének előszava 25 sorának felolvasása következett. Sem kiemelkedően jó, sem méltatlanul döntőbe került versenyző nem akadt. Hangképzési hiba – néhány enyhe pőszeségtől eltekintve – nem fordult elő. Am a többség csak „olvasta” a szöveget, nem pedig „tolmácsolta”. Gondot okozott a helyes hangsúlyozás megválasztása; az írásjelek hatására szétfordultak a gondolatilag összetartozó részeket, nem sikerült eléggé érzékelni a közbevetéseket sem, továbbá az időzöjelet.

Igényes teljesítményükért a következő versenyzők kapták meg a Kazinczy-érmet. A gimnáziumi és szakközépiskolai tanulók közül: *Borbély Zsuzsa*, Evangélikus Kossuth Gimn. (Nyíregyháza), *Bortnyák Ágnes*, Dobó Gimn. (Eger), *Darvasi Renáta*, Radnóti Gimn. (Dunakeszi), *Erdei Sándor*, Mezőgazdasági Szki. (Sátoraljaújhely), *Fejes Angéla*, Magyar Tanulmány Gimn. (Somorja), *Gacsályi Borbála*, KLTE Gyakorló Gimn. (Debrecen), *Iller Bálint*, Tóparti Gimn. (Székesfehérvár), *Kovács Anikó*, Radnai Szki. (Budapest), *Kozma Dániel*, Madách Gimn. (Budapest), *Magyar Kornél*, Piarista Gimn. (Budapest), *Mazalin Szilvia*, Kossuth Gimn. (Mosonmagyaróvár), *Nagy Erika*, Gárdonyi Gimn. (Eger), *Olajos Gergő*, Kossuth Gimn. (Sátoraljaújhely), *Pandur Gábor*, Apáczai Csere Nevelési Központ Gimn. (Pécs), *Pál Katalin*, Egészségügyi Gimn. (Székelyudvarhely), *Tóth Zsuzsa*, Magyar Tanulmány Gimn. (Rimaszombat), *Tőke László*, Szabó Ervin Gimn. (Budapest), *Zöldi Viktória*, Eötvös Gimn. (Tata).

A szakmunkásképző intézetek tanulói közül: *Albert Anita*, 111. sz. Szmk. (Kisvárd), *Csöli Ildikó*, Szász Kereskedelmi Szki. (Budapest), *Glaserhard Norbert*, Jelky Szmk. (Baja), *Kiss Katalin*, Kossuth Zsuzsa Egészségügyi Szociális Szakiskola (Eger), *Korom Erika*, 602. sz. Ipari Szmk. (Hódmezővásárhely), *Kovács Margit*, Békés-Glász Kereskedelmi Szmk. (Budapest), *Lengyel Éva*, Egészségügyi Szakiskola (Kaposvár), *Markó Szilárd*, 217. sz. Szondi Ipari Szmk. (Balassagyarmat), *Mészáros Szilvia*, Modell Divatiskola (Budapest), *Molnár Erika*, 107. sz. Ipari Szmk. (Nyíregyháza), *Nagy Krisztián*, Kereskedelmi és Vendéglátóipari Iskola (Székesfehérvár), *Óze Éva*, Veress Ipari Szmk. (Kunszentmárton), *Szabó Rita*, Széchenyi Szmk. (Nagykanizsa), *Tóth Ibolya*, Kereskedelmi és Vendéglátóipari Szmk. (Debrecen), *Veres Orsolya*, 501. sz. Szmk. (Komló).

Első alkalommal adták át a Z. Szabó László emlékéremet tanítványaik sikeres felkészítéséért *Karsai Alfonzának* (Mosonmagyaróvár) és *Lengyel Sándornak* (Budapest).

G. R.

Verseghy Nyelvűvelő Verseny Szolnokon

1994. június 19-26.

Immár tizenkilencedik alkalommal hívta meg a megyei könyvtár – nem kevesebb, mint tíz megyei, városi művelődési intézmény, köztük a Pedagógiai Intézet nevében – azokat a felső tagozatos általános iskolai tanulókat, akik a döntőbe jutottak. Országos,

sőt országokon kívüli gyerekeknek mintegy százharminc csoportja bizonyult méltónak arra, hogy – miután előzetes pályamunkával kiérdemelte megjelenését – egyhetes táboron vegyen részt. Ez az „edzőtábor” mintegy továbbképző alkalom volt, afféle „be-melegítő” a kétnapos döntőre.

A táborban 10-12 gyerekből álló csoportok délelőttként nyelvi feladatok-gyakorlatok óráin vettek részt, nyelvi játékok szolgálták a nyelvűvelés célját. Délután hasznos munka folyt a szórakozás mellett: különféle népi mesterségekkel ismerkedtek, sőt bizonyos mértékben gyakorolták is őket.

Az előkészítő hasznos szerepet játszott abban, hogy a két versenynap – a begyakorlottság eredményeképpen is – jól sikerült. Az egyik nap írásbeli feladatok megoldásával telt el. Egy csoportot alkotott az 5-6-os korosztály, egy másikat a 7-8-osoké. (Így a feladatok szerzői igazodhattak a tanulmányi előzményekhez.) A feladatok típusai nem számonkérő, hanem nyelvpórába jellegűek voltak: találat jelzőt kellett keresniük egyszerre három főnévhez is, különbséget megállapítani hasonló tartalmú mondatok között, szólásokat írni meghatározott szempont szerint (például olyanokat, amelyek földrajzi nevet tartalmaznak); helyesírási totót oldottak meg; rokon értelmű szavakkal kellett kifejezni az *alacsony* melléknévvel jelölt tulajdonságot; stb. Végül szöveget kellett alkotniuk „Legkedvesebb költőm”, illetőleg „Búcsú az iskolától” címmel. A dolgozatokat a zsűri pontozással minősítette és rangsorolta (a tanulók nevét csak az eredmény kihirdetésekor tudtuk meg, addig csak mint sorszámmal ellátott versenyzők szerepeltek, névtelenül).

A második versenynap délelőttjén mindkét csoport először egy fotósorozatot nézhetett meg. A kisiskolák mesei állatfigurák kerültek, a nagyobbaké sportjeleket. Választaniuk kellett, s kettős feladat megoldásával beszélni róluk három-három percig: miért választották ezt vagy azt a képet. Először szabadelbeszélést kellett tartaniuk „szakszerű” ismertetés szándékával, majd mindjárt utána képzeletben bele kellett helyezkedniük a fényképen szereplő alak(ok) figurájába, s történetet formálni, ugyancsak előszóban, egyes szám első személyben.

A két csoport zsűrielnökei – *Grétsy László*, illetőleg *Szűts László* – vezették a versenyt, amely délután „villámkérdésekre” követelt választ, mégpedig nyolc fordulóban. Amíg a délelőtti versenyszakasz tárgyi ismereteket és tantárgyjátékot kívánt meg a gyerekektől, most félpercnyi idő alatt találékonyságukról kellett bizonyosságot tenni: főnevekhez szóhasználatot, népnév elé találat jelzőt illeszteni, kezdőbetű megadása után meghatározott magánhangzóval hasonló értelmű szót keresni, becenévből önállósított keresztnévet keresni stb.

Az eredményhirdetés ünnepélyes órában hangzottak el az értékelések. A zsűri két elnöke igen sikerrel minősítette a próbát, s – nem hallgatva el a kisebb-nagyobb hibákat sem – elismeréssel illeték fordulatosságot, beszédkulturájuk korukhoz mért fejlettségét és biztos jártasságukat nyelvtani kérdésekben. Az ünnepi „díjkiosztás” előtt – amelyet *Pápayné Kemenczy Judit*, a verseny-mozgalmal lelke vezett le, az elnökség meleg szavakkal értékelte a mozgalmat nyelvűvelő értékét. Az Országos Széchenyi Könyvtár jelen lévő főigazgatója, *Poprády Géza* méltatta a szolnoki eredményeit, emelkedő pedagógiai törekvéseinek eredményeit, amelyek emberközelivé teszik a gyerekek anyanyelvét, rámutatva a tanítás sokszor gépies merevségének ártalmára. Örömmel állapította meg a határokon kívüli versenyzők és tanáraik részvételét.

Elmulván az ünnepi napok fénye, a rendezőség máris továbbfejlesztő tervet fontolgat: jövőre tanári továbbképzéssel fog összekapcsolódni a verseny-időszak, elsősorban a külföldi tanulókat kísérő tanárok módszertani és nyelvtudományi ismereteinek gyarapítására.

Elismeréssel adózva a rendezőség elért sikereinek, nagy várakozással tekintünk a továbbfejlesztés programja elé is.

Szende Aladár

Anyanyelvi édes morzsák

Épült az Astoria aluljáró. A villamosok vágányait az útvonalak közepére helyezték. A kereszteződés lezárva, eltorlaszolva. Középen tilalmi tábla, felírata nagy betűkkel:

„Az útesten járni és ráhalytani tilos!”

Az ly pirossal kétszer aláhúzva. Alatta megjegyzés:

„Javitota Lőrincze Lajos”

*

A ballagás az iskolát végző tanulók hagyományos ünnepélye. Német eredetű szokás. A „Ballag már a vén diák” kezdetű dalszöveg első sora szinte tökéletes fordítás; az eredeti így hangzik: „Bemooster Bursche zieh ich aus, ade, ade.” A *bemooster* jelentése mohos, mohával benőtt, az egyetemi argóban: vén, öreg. Az *ade* nyilvánvalóan a francia *adieu* búcsúszó átvétele. Kissé szabadon fordítva tehát így hangzik: „Vén diákként vonulok ki, Isten veled, Isten áldjon.” A magyar szöveg hangulatosabbnak tűnik, bár lehet, hogy ez csak elfogultság.

A Székelyföld egyes iskoláiban a szokás neve: *kicsengetés*.

*

Z. Szabó László a győri Kazinczy Gimnázium kiváló magyartanára, irodalomtörténész, a kiejtési versenyek egyik szervezője volt. Kissé tartózkodó, nem közvetlen egyéniség. Nosza, megszületett a melléknév: *Zord Szabó*!

A mezőkövesdi gimnázium hajdani görög-tanára Zimay Szilárd. Kedvelt otthoni foglalkozása a méhészkedés.

Diákjai el is nevezték: *Zim-zum bácsi* lett.

*

Két teológus beszélget. Az egyiknek szájában cigareta. Kérli a másik:

– *Lapis ignis?* (Kő tűz?)

A felelet:

– *Iam caelum!* (Már ég!)

*

Hajdani gimnáziumi előírás volt a tanév végi összefoglaló az egyes tantárgyakból. Ezeken rendszerint egy tanártárs elnökölt.

A francia nyelv becsúszó tanára vezetésével diákjai kitűnően szerepelnek. A vizsga végén a szaktanár várja az elnök elismerését.

Az kajánul nyilatkozik:

– Százhuszonhét-szer mondtad: *Alors! Alors?*

Kölcsönkenyér visszajár. A helyzet most fordított. Az előbbi elnök a vizsgáztató, s a francia szakos az elnök. A tanulók itt is remélnek tudnak. Kérdő pillantás a vizsga végén. A felelet:

– Ötvenszer mondtad: *Ugyi! Ugyi!* Aztán már nem számoltam.

Bankóczy György

Eger adott otthont 1994. augusztus 23–26. között a magyar nyelvészek VI. nemzetközi kongresszusának. A lexikológia és a lexicográfia elmélete és módszertana című kongresszuson csaknem háromszáz vettek részt, s hét szekcióban kb. kétszáz tudományos előadás hangzott el.

*

Anyanyelv és nemzetudat címmel 1994. május 13-án tudományos konferenciát rendezett az Országos Széchényi Könyvtár Veszprémben, az immár hagyományos Gizella-napok keretében. A konferencián Deme László Vörösmarty Szózatának nyelvi-tartalmi kérdéseiről értekezett, Wacha Imre Kossuth 1848. szeptember 23-i kiáltványát elemezte retorikai szempontból, Grétsy László pedig A nyelvűvelés halhatatlanságainak városa: Veszprém címmel tartott előadást.

*

Tavasszal Budapestén tartózkodott Thomas A. Sebeok professzor, akinek szemiotikai előadásait nagy figyelem kísérte az Eötvös Loránd Tudományegyetemen, valamint a Magyar Nyelvudományi (és Szemiotikai) Társaságban.

*

Az Anyanyelvűpolók Szövetségének kiadásában – a Dunaholding Alapítvány támogatásával – már készül és rövidesen megjelenik az a *diáknyelvi szótár*, amelynek anyagát a szövetség által 1992-ben meghirdetett, *Hogyan beszél ma az ifjúság?* című pályázat szolgáltatta.

*

Dimenziók címmel felső-magyarországi szemle jelenik meg Miskolcon Viga Gyula szerkesztésében. A negyedévi folyóirat művelődésméleti, -történeti, néprajzi, szociológiai és nyelvészeti írásokat közöl. A szerkesztőség címe: 3530 Miskolc, Corvin u. 1.

*

Sárospatak történeti helyrajza a XVI–XX. században címmel a Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltár kiadásában megjelent Balassa Iván új könyve. A könyv sorra veszi és elemzi azokat a városrészt, utcát, tét, folyót, hídelnevezéseket, melyek között a patakiak évszázadokon keresztül éltek. E nevek története, származása és etimológiája rávilágít a város sokszínű történetére (Miskolc-Sárospatak, 1994.).

*

Kéthetes rádiós és újságíró szaktábor szervezett júliusban középiskolásoknak a Diákújságírók Országos Egyesülete Mezőberényben. A táborban 45 magyarországi diák mellett 11 határon túli magyar fiatal ismerkedett a diákrádiózás és -újságírás fortélyjaival, s közben beszédkészítési és stílusztikai képzésben is részesültek.

*

Tanulmányokat, előadásvázlatokat, összefoglalásokat és táblázatokat tartalmaz az ELTE új jegyzete, a Magyar leíró nyelvtani segédkönyv, amelyet Faluvégi Katalin, Keszler Borbála és Laczkó Krisztina szerkesztett. A jegyzet fő vezérfonalaként a szerzők Rácz Endre egyetemi előadásvázlatait használták fel (Nemzeti Tankönyvkiadó, Bp., 1994.).

*

A Tiszazug kötetekkel bővült a Jász-Nagykun-Szolnok megye földrajzi nevei című sorozat. A kötetet közzétette Farkas Ferenc, szerkesztette Balogh Lajos és Ördög Ferenc – megjelent a Jászberényi Tanítóképző Főiskola és a Tiszazug önkormányzatainak kiadásában (Jászberény-Kunszentmárton, 1994.).

*

Ismét kapható A magyar nyelv szövegmutató szótára, amelyet Papp Ferenc szerkesztett. Az Akadémiai Kiadó változatlan utánnomásban jelentette meg a művet.

*

Nyelvűvelés a „magasban”, avagy a „megfélemlített” anyanyelvűről

A hagyományos Berzsenyi Helikon Napok keretében tartották első találkozójukat a magyar nyelvűvelő társaságok képviselői a keszthelyi Festetics-kastélyban 1994. május 6–7-én.

Az *egy magyar nyelv van* gondolat jegyében gyűltek össze Horvátország, Szlovénia, Burgenland, a Felvidék, Kárpátalja, Erdély és a Vajdaság küldöttei, hogy az anyanyelv helyzetéről és jövőjéről együtt gondolkozzanak a hazai nyelvűvelőkkel.

Az első nap bevezető előadását Szathmári István tartotta Magyar nyelvűvelő mozgalmak múltja és jelene címmel. A hazai körkép után korreferátumok sora következett, amelyekből feltárult a határon túli magyar nyelv jelenlegi helyzete. Elsőként az erdélyi körülményekkel ismerkedett meg a hallgatóság Ördög Gyárfás Lajos beszámolójából. Provincializmus és nyelvi igénytelenség jellemzi a mai vajdasági nyelvhasználatot, jelentette ki Ágoston Mihály. A dél-barányai nyelvállapotot ismertette Csörgits József. A 70 évvel ezelőtti nyelvi szinten (nyelvjárásban) beszélnek az anyanyelvet a Muravidéken, figyelmeztetett Göncz László. Csak nyelv-szigetként él az anyanyelv Burgenlandban, mondta ismertetésében Galambos Ferenc. Nem elég hatékony a nyelvűvelés a Felvidéken, vallotta Szabó Mihály Gizella. Kárpátalján pedig nincs szervezett nyelvűvelés Kotyuk István szerint.

A tájékoztatókból az derült ki, hogy – ahol még nem alakult meg – kívánatos létrehozni a nyelvűvelő társaságot. Fontos még az anyanyelv iskolai tanításának törvényben biztosított engedélyezése és rendszeres kapcsolattartás a hazai nyelvűvelő szervezetekkel.

A második napon a bevezető előadást Grétsy László tartotta *Nyelvűvelésünk helyzete 1994* címmel, normások szerinti tagolásban vizsgálva és értékelve napjaink hazai nyelvhasználatát. Ezt a hazai képet egészítette ki Ginter Károly a nyugati szórványokban meglévő nyelvállapot felvázolásával.

Az összejevetel tanulságait foglalta össze és a jövő feladatait vetítette elénk Péntek János (Kolozsvár). A határon túli nyelvállapotot több kóros tünet jellemzi – mondotta; keringési zavarok léptek fel (létrejött a kétnyelvű anyanyelv), sorvadásos jelenségek tapasztalhatók (nincsenek magyar szaknyelvek), mérgezési tünetek is észlelhetők (az államnyelv hatása). Ezek a jelenségek eltérő mértékben hatnak a tömbmagyarság nyelvhasználatára és a szórványokra. Ám egy-ségesen megindult a „rendszerbomlás” folyamata. A gond ma már az, hogy hány emberben hal meg az anyanyelv. A nyelvi gondok tehát megszorodtak: Szlovéniát kivéve nem számít egyetlen szomszédos országban sem hivatalos nyelvnek a magyar, használati köre egyre szűkül a különféle tiltások miatt, ezért csak „megfélemlített” magyar nyelvről beszélhetünk. A helyzet megváltoztatása elsősorban a szakemberekre tartozik: a nemzeti nyelv relatív egységére kell törekedni, ennek érdekében erősíteni kívánatos az azonosságtudatot, és az etikai vonatkozásokat is. Mozgalmat kell teremteni, mivel a tapasztalat szerint közvetlenül az egyénekre nem lehet hatni, az intézményekre kell hatni, elsősorban az oktatással, ezt a hatást egészíthetné ki a sajtó, a rádió és a tévé – a jó példa ereje a világi és egy-házi nyelvhasználatban.

Graf Rezső

Bocsánatot kérünk!

Az Édes Anyanyelvünk 1994. júniusi számában örömmel tettük közzé A Szép Magyar Nyelvért Alapítvány újabb támogatóinak névsorát. Együttal kegyelettel bejelentettük, hogy „...Dr. Turchányi Ágota, ... szövetségünk tagja elhunyt, örökségét ... az Alapítványra hagyományozta.”

A hír megjelenése után – sajnos már későn – észleltük, hogy tévedtünk. Az elmúlt év tavaszán nem dr. Turchányi Ágotát, hanem Turcsányi Erzsébet tagtársunkat veszítettük el; halála előtt ő végrendekezett úgy, hogy örökségének egy részét A Szép Magyar Nyelvért Alapítvány javára hagyományozza. Dr. Turchányi Ágota hál' Istennek él és jó egészségben szolgálja a nyelvűvelés ügyét. Talán megbocsátja, ha vigasztalásul mindössze annyit tudunk mondani: „Akinek halálhírért keltük, hosszú életű lesz.” Kívánjuk is, hogy így legyen.

M. I.

Ki szavatol a helyesírás biztonságáért?

Ezzel a címmel jelent meg egy sajátos szerkezetű *tanulási segédlet* a helyesírás tanulásához. A szerző – *Fercsik Erzsébet* – a kiadvány céljáról ezt írja a *Bevezetőben*: „A magyar helyesírás megítélésére igen szélsőséges nézetek a jellemzők: legtöbbször vagy könnyedén elsa-játíthatónak, vagy megtanulhatatlannak tartják. Éppen ezért hiábavalónak gondolják a vele való foglalkozást. Ez a könyv ennek a nézetnek az ellenkezőjét szeretné bizonyítani.”

A kötet három fejezetből áll. Az első a *Helyesírási gyakorlatok* címet viseli. E gyakorlatok megoldását és magyarázatát az AkH. 11. kiadása tartalmazza, ezért is követik az egyes fejezetek a szabályzat fejezeteit, munkafüzet jelleggel kérdéseket téve fel az egyes fejezetek témáival kapcsolatban; vagyis: 1. Általános tudnivalók; 2. A betűk; 3. A kiejtés szerinti írásmód; 4. A szóelemző írásmód; 5. A hagyományos írásmód; 6. Az egyszerűsítő írásmód; 7. A különírás és az egybeírás; 8. A kis és a nagy kezdőbetűk; 9. A tulajdonnevek írása; 10. Az idegen közsavak és tulajdonnevek írása; 11. Az elválasztás; 12. Az írásjelek; 13. A rövidítések és a mozaikszók; 14. Egyéb tudnivalók.

A második fejezet az *Olvasmányok* címet kapta. Ebben válogatást talál az olvasó különböző lapok (Édes Anyanyelvünk, Élet és Tudomány, Népszabadság, Népszava) helyesírási témájú közleményeiből, az előző fejezetben felsorolt tizennégy témakör szerint csoportosítva. A válogatással az volt a célja a szerzőnek, „hogy az olvasmányokkal kibővítem, esetleg világosabbá tegyem az AkH. 11. kiadás egyes

témaköreinek szabálypontjait, illetőleg a hozzájuk kapcsolódó tudnivalókat. Választottam olyan írásokat is, amelyekkel bizonyára nem mindenki ért egyet, de a bennük megfogalmazott problémák – különösen a helyesírással nem hivatásszerűen foglalkozók körében – gyakran felmerülnek. Ezek a megbeszélések során jó kiindulást nyújthatnak érvek és ellenérvek összecsapására.”

A harmadik fejezetben *Helyesírási feladatok*-at találunk, amelyek megoldását és magyarázatát az *Olvasmányok*-ból elsajátított ismeretek adják, szintén az első fejezetben felsorolt tematikai sorrendben, munkafüzet jelleggel.

A helyesírási kérdések mellett alkalmanként nyelvhelyességi, stilisztikai kérdések is szóba kerülnek, igen helyesen, pontosítva ezzel az olvasó nyelvhasználatát, továbbá az a szándék is vezeti a szerzőt, hogy a feladatok megoldója – a könyv használója – saját szakmájának helyesírásával bővítsen is az anyagot, azaz alkotóan továbbfejlessze. Éppen ezért – úgy gondoljuk – nem indokolt az alcímbe leszűkíteni a használók körét a pedagógusjelöltekre, hiszen igen nagy haszonnal és eredménnyel használhatják ezt a kiadványt minden iskolatípusban, sőt magántanulók is, mert a szabályok ismeretén túl gondolkodásra késztet, írásmómak magyarázatának, indoklásának megismerésére, helyesírásunk értelemalkotó szerepének tudatosítására. Ez a legfőbb értéke és érdeme a könyvnek a helyesírási segédkönyvek gazdag választékában. (Korona Kiadó, Budapest 1993.)

G. R.

Erdélyi Erzsébet – Nobel Iván:

De azért itthon is maradni...

„Minden negyedik vagy ötödik magyar író az ország határain kívül él, és a magyar irodalom szellemi köztársaságának mindenütt vannak polgárai: Kolozsváron, Pozsonyban, Újvidéken, Ungváron, Párizsban, Washingtonban.” E gondolatokkal kezd a fenti címen és az ideai könyvhéten megjelent, 15 beszélgetést tartalmazó beszélgetéssorozat ajánlását Pomogáts Béla irodalomtörténész.

Erdélyi Erzsébet és Nobel Iván, a két jeles magyartanár mintegy két esztendővel ezelőtt határozott úgy, hogy tanár, diák és minden irodalombarát számára közelebb hozza és megismerteti a határon túli magyar irodalmat.

A magyar irodalomnak szerves része a határon túl született temmé is. Az elmúlt 30-40 esztendőben számtalan jelentős egyéniség bizonyította műveivel, alkotói magatartásával, gondolkodásával, hogy mesterei formálójá, művelője a magyar nyelvnek. Minderről csupán mérsékelt figyelemmel vett tudomást az irodalomtanítás.

A két szerző vállalkozása azért is dicséretes, mert az általuk kiválasztott írók, költők bemutatását műveik elemzésével teszik könnyebbé. Ilyen szellemben tavaly jelent meg a két szerző első közös kötete, Kányádi Sándort idézve „...én otthon vagyok költő” címmel. Ebben 10 író, költő – köztük Balla D. Károly, Ferdinándy György, Gion Nándor, Tözsér Árpád – vállalkozott beszélgetés közben egy-egy művének értelmezésére.

Ahogy az első, úgy az idén megjelent második válogatás címe is szimbolikus jelentőségű:

„De azért itthon is maradni...” E kötetben 15 beszélgetőtárs vall irodalomról, alkotói ars poeticáról, a nyelv, az irodalom segítségével megfogalmazható üzenetek felbecsülhetetlen jelentőségéről. Az interjúkat – a megkérdetettek között ott van Balla Zsófia, Faludy György, Határ Győző, Lászlóffy Aladár, Sárközi Mátya – most a szerkesztők által kiválasztott művek teszik teljesebbé. A hitvallása mindegyik megnyilatkozáson egy és ugyanaz: élni, gondolkodni földrajzi kötöttségtől függetlenül csakis egyféléképpen lehet Erdélyben, Délvidéken, Felvidéken, Kárpátalján, Nyugat-Európában, Amerikában: hűséggel magyarként alkotni és ezáltal gyarapítani, gazdagítani az irodalmat.

A most már trilógiának tekinthető kezdeményezés harmadik kötetét feltehetőleg 1995-ben, az ünnepi könyvhéten veheti kézbe az olvasó, címe: „Házam építésén munkálkodok”, Mócsi Ferenc üzenetét kölcsönözve. És a disputára máris jelentkező társak: Ladik Katalin, Kabdebó Tamás, Karácsony Endre, Kovács András Ferenc. A harmadik gyűjtemény megjelenése esetén a határon túli magyar irodalom 42 képviselőjének bemutatkozását kísérhetjük figyelemmel, mintegy 100 novella, illetve vers kíséretében.

Erdélyi Erzsébet és Nobel Iván munkáját elsősorban az irodalomtanítás, valamint a kutatók számára ajánlom jó szívvel. Meggyőződésem, hogy e könyv hasznos segédesszövege a pedagógiai és a könyvtári munkának egyaránt.

Maróti István

Halálozási hírek: Január 6-án, 87 évesen elhunyt Sándor István főiskolai tanár, a néprajzi bibliográfia jeles képviselője. – Február 23-án Morvay Pétert veszítettük el, aki a nyelvjárási-néprajzi önkéntes gyűjtőmozgalom nagy szervezőalakja volt. Életének 85. évében távozott közülünk. – Június 8-án 75 éves korában meghalt Barabás Jenő, a Herder-díjas néprajzkutató, akinek több nyelvészeti írást, valamint a Magyar Néprajzi Atlasz létrejöttéért köszönhetjük. – Június 17-én, életének 84. évében elhunyt ifj. Bartók Béla, a Magyarországi Unitárius Egyház főgondnoka, számos zenei társaság elnöke vagy tiszteletbeli elnöke, aki az Anyanyelvpolók Szövetségének is lelkes tagja és támogatója volt. – Halottaink emlékét kegyelettel megőriztük.

Az Egyetemi Anyanyelvi Napokat idén március 1-jén és 2-án rendezték meg az ELTE-n. A negyedik rendezvényen négy kategóriában (szép magyar beszéd, helyes kiejtés, versmondás, helyesírás-nyelvhelyesség) vetélkedhettek a négy kar hallgatói. Ugyancsak az anyanyelvi napok keretében értékes szakmai előadások is elhangzottak a közéleti beszéd és a nyelvi norma témaköréből. (Földi Éva)

A Csurgó és Környéke című újságnak immár öt éve van egy havonta jelentkező, *Édes Anyanyelvünk és Illem!* című rovata, amelyet szövetségünk egyik legbuzgóbb és legtevékenyebb tagja, Bartol Antal vezet. A fél évtizedes fennállás alkalmából ez úton köszöntjük a rovatot és vezetőjét.

Összeállította: B.G. – G.L.

PAIS DEZSŐ

Emlékezés halálának huszadik évfordulójára

Hasznos kezdeményezése volt az Akadémiai Kiadónak az a sorozat, amelyben a múlt magyar tudósait mutatja be. Ennek a sorozatnak legújabb kötetét vehetjük most kezünkbe a professzor halálának évfordulójára emlékezve. A fiatalabb nyelvészemzedék csak hírből, anekdotákból, cikkeiből ismerheti Tosu tanár urat. Pedig példaképet kereső világunkban érdemes vele megismerkedni. Ki is volt ő? A XX. századi magyar nyelvtudomány egyik legjelentősebb alakja, munkássága a nyelvtudománynak igen sok ágát felölelte. Mint egyetemi tanár a pedagógusi hivatás mesterének bizonyult, mint akadémikus nehéz tudománypolitikai körülmények között jelentkező, egy időben vezető alakja volt a hazai nyelvtudományi életnek. Majdnem fél évszázadig szerkesztette mintaszerű gondossággal a Magyar Nyelv című folyóiratot. Az életét áldozta a nyelvtudományért. Jeles mondatát maradéktalanul megvalósította: „A tudomány az életért van, – és a mi életünk legyen a tudományért!”

Ebben a kötetben az a Benkő Loránd akadémikus vall róla, „aki évtizedeket töltött vele nemcsak többrendbeli, szoros munkakapcsolatban, hanem szinte mindennapi együttélésben, a körülötte lévő is áthidaló meghitt viszonyban, meleg barátságban, aki ismerője volt élete apróságainak, örömeinek, bánatainak, a világ dolgaihoz, az emberekhez, a tudományhoz való viszonyulásának.”

Aki végigolvassa a könyvet, pontos tájékoztatást kap a tanárról, a tudósról, az emberről: az ifjúkoráról és a pályakezdéséről, a tudományos műhelymunkáról, a tanári munka hivatástudatáról, Pais Dezső tudományos és közéleti szerepléséről, folyóiratszerkesztői „művészetéről”, emberségéről. (Akadémiai Kiadó, 1993.)

G. R.

PONTOZÓ

Mindenekelőtt az 1994. évi 2. számunkban közölt rejtvények helyes megfejtését adjuk meg.

I. *Tíz erdélyi helység*. 1. Szováta. 2. Kolozsvár. 3. Nagyvárád. 4. Berethalom. 5. Kalotaszeg. 6. Vajdahunyad. 7. Magyarvalkó. 8. Csíkszentlélek. 9. Sepsiszentgyörgy. 10. Gyergyószentmiklós.

II. *Szótagszámtan*. 1. Makaróni. 2. Elretesz.

III. *Szólépcső*. 1. Al. 2. Lak. 3. Alak. 4. Koala. 5. Kaloda. 6. Oldanak. 7. Kalandot. 8. Tolakodna. 9. Lakatolnod. 10. Oldalaton. 11. Dologtalanok. 12. Boldogtalanok (Füst Milán 1923-ban írt színművének címe.)

IV. *Iker-szóegyenletek*. 1. Somló. 2. Meggyőz.

V. *Schöpflin Aladár a nyelvről*. Aki pongyola nyelven ír vagy tisztátalanul beszél, annak a műveltsége fogyatékos.

Azok közül a megfejtőink közül, akik megszerezték a sorsolásban való részvételhez szükséges 70 pontot, a következőknek kedvezett a szerencse: Bogádi Károlyné, Zákány, Május 1. u. 50. (8852); Kelemen Zoltán, Sajókeresztúr, Rákóczi u. 101. (3791); Köves Péter, Bóly, Széchenyi u. 6. (7754); Mezei Teréz, Békéscsaba, Kis-Tabán u. 16. (5600); Oláh Istvánné, Cigánd, Kert köz 20. (3973); a Rejtő Sándor Textilipari Szakközépiskola és Szakmunkásképző Intézet Anyanyelv-ápoló Köre, Győr, Újkapu u. 2-4. (9022); Sebestyén Nagy Csilla, Pápa, Kandó Kálmán u. 3. (8500); Szili Orsolya, Budapest, Podmaniczky u. 29. III. (1067); Török Orsolya, Szolnok, Pozsonyi út 26. Fsz. 2. (5000); dr. Virágh Ernő, Szikszó, Kassai út 49. (3800). Nyereményükhöz, a Madách-idézetek könyve című, idén megjelent értékes kiadványhoz ez úton gratulálunk.

A Pontozó újabb feladatai

I. *Betűelhagyódsi*. Kilenc meghatározáspárt közlünk. A párok első tagjára mindig egy-egy habbetűs (illetve betűjegyes) szóval kell válaszolni, második tagjára pedig mindig ötbetűssel, de úgy, hogy az előzőleg kapott szóból egyszerűen elhagyunk egy betűjegyet. Ha a kihagyott betűket sorrendben összeolvassuk, irodalmi életünk egy – már nem élő – jeles alakjának nevét kapjuk eredményül. Ezt a nevet kell beküldeni! (Megfejtése 18 pont.)

- Üldöz – ráma
- Büszke, rátarti – ilyen pl. a harkányi gyógyvíz
- Lelógó fülű, fehér pásztorkutya – erjesztett, savanykás ital
- Szövegrész kihúzása – csontsérülés
- Királyi kincstár – kis helyiség szerszámoknak
- Tüskés gyomnövény – lágyan himbálódzó
- Túrós lepény jelzője lehet – ez meg gyertyatartó
- E magatartás lehet erény is, hízelgés is – alátét, műszaki szóval
- Ruhán, övön díszgomb, ékszer – keményszámű rovar

II. *Hétszer hét*. Az ábra helyes kitöltése, azaz a meghatározásoknak megfelelő szavak beírása után tessék úgy átrendezni a sorokat, hogy az M betűk helyén átlósan egy alföldi városunk neve legyen olvasható. A helyes megfejtés 15 pontot ér.

M									
	M								
		M							
			M						
				M					
					M				
						M			
							M		

- Köhögés elleni orvosság, régiesen
- Betegségtől védett, ellenálló
- Somogy megyei helység (7582)
- Izraelita ünnepnap
- Kalapácsvető olimpiai bajnokunk
- Bibliai helység
- Természetfölötti lény

III. *Játék a játékban*. Az alábbi táblázatban hatszor három szót találnak olvasóink. Feladatuk az, hogy mindegyik vízszintes sor három szava elé keressék meg azt a közös előtagot, amely a három szó mindegyikével összetélt alkot. Ha jól oldották meg a feladatot, észre fogják venni a játékot a játékban, ugyanis a beírt szavak mind egy ismert, népszerű játékot idéznek fel. A hat szó megtalálásáért egyenként 3, a szavak által felidézett játék megnevezéséért további 3 pont jár, összesen tehát 21 pontot lehet szerezni.

1.		-dinnye	-tigris	-víz
2.		-fal	-fok	-sétány
3.		-rózsa	-szőnyeg	-tűz
4.		-hintó	-ösvény	-szék
5.		-cikk	-csillag	-fonal
6.		-hadnagy	-miatyánk	-vágás

IV. *Plusz egy szótag*. Lássunk egy példát! Égtáj + 1 szótag = nagyváros része. Az egyenlőséggel jogos a két meghatározás között, mert *kelet* + 1 beszűrt szótag valóban: *kerület*. Olvasóinknak e rejtvényben hat ilyen beszűrást kell elvégezniük. Ha helyesen válaszolnak, a beszűrt szótagokból egy magyar író legjelentősebb művének címét olvashatják össze. Mi ez a cím? (12 pont) És ki az író? (További 6 pont.)

- Paraszat lángra lobbant + 1 szótag = zárat erőszakkal kinyit
- Elpáhol + 1 szótag = elegyít
- Apró, kerek szemű gabonanövény + 1 szótag = a hóhér régies, tréfás neve
- Igaz + 1 szótag = falat malterrel bevonó
- Dél-amerikai cserje; egy kábítószer alapanyaga + 1 szótag = egy Balaton-felvidéki, B.-arács felett húzódó völgy neve
- Valaminek a környékén + 1 szótag = fehér virágú, magas és vastag szárú évelő növény

V. *Illyés Gyula a nyelvről*. Amikor a Magyar Nyelvőr című, Szarvas Gábor által alapított nyelvművelő folyóirat 100. évfolyamába lépett, Illyés Gyula, a Magyar Tudományos Akadémia Anyanyelvi Bizottságának akkori elnöke meleg szavakkal köszöntötte a lapot, s mondta el egyúttal megszívlelésre méltó gondolatait nyelvről, nyelvművelésről, nyelvvédelemről. Rejtvényünk fő soraiban ebből a méltatásból idézzük egy gondolatot. Ezt kell beküldeni. (Megfejtése 25 pont.)

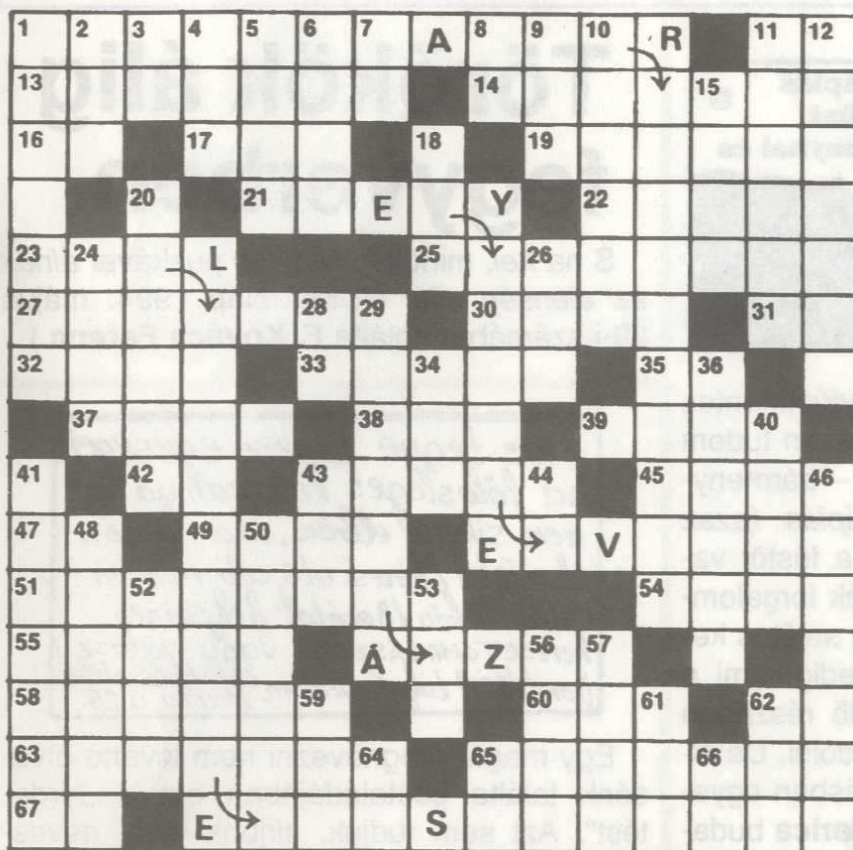
* * *

Az e számunkban közölt rejtvények együttes értéke 97 pont, de már 75 pont elegendő ahhoz, hogy valaki részt vehessen a sorsolásban, és egy értékes könyv nyertese lehessen. A rejtvények megoldását 1994. december 15-ig kell beküldeni címünkre: Édes Anyanyelvünk, Pontozó, 1364 Budapest, Pf. 122.

Minden kedves megfejtőnek jó szórakozást kívánnak a rejtvények készítői:

Dékány Erzsébet (III.)
Doroszlai Elekné (I., IV.)
Láng Miklós (II.)
Schmidt János (V.)

ILLYÉS INTELME

VÍZSZINTES: 1. Illyés Gyula tanulságos szavainak első része. 11. Lombos növény. 13. A bicepsz is kifejtetheti. 14. Róka, borz stb. földodója. 16. Némán esdő! 17. Mátka. 19. Liszt Ferenc leánya, Hans von Bülow, majd Richard Wagner felesége. 21. A gondolat második része. 22. A Kőműves Kelemen c. kantáta zeneszerzője (Rezső). 23. Illyés Gyula gondolatának negyedik, befejező része. 25. Idegen nyelvi foglalkozás. 27. Nála magasabban. 30. Fríz eredetű női név. 31. A végén elfut! 32. Műsorszórás. 33. Formájú. 35. Tiszteleti tag! 37. Patás állat távoli elődje (pl. a miocén végén kialakult Pliohippus). 38. Helyrag, -ben párja. 39. Figyelemfelkeltő kiáltás a hegyekben. 42. Ómen egy nemű betűi. 43. Bambán mafla. 45. Csekély mennyiségű, mértékű. 47. Középen sima! 49. ... Gaszparjan; egyiptomi születésű örmény operaénekesnő. 51. A biológusok ovulumnak is mondják. 54. Valamely működés, folyamat lanyha vagy áll. 55. A Hattyúének c. verseskötet szerzője (Lajos). 58. Észak-Amerikában honos, nagy testű, hatalmas agancsú szarvasfaj. 60. A mangán és a kén vegyjele. 62. Feleannyi kicsi néger! 63. Sok betegség ellen hatásos gyógynövényre mondják. 65. Kézi erővel működtetett vasúti hajtány. 67. Kezdeti izgalom!

FÜGGŐLEGES: 1. Lapos tőlevelű, piros termésű fenyőféle növény. 2. Sárszentlőrinchez tartozó település. 3. Doboz teteje! 4. Az a bizonyos. 5. Terézke. 6. Villanyvezetékben kering. 7. Tág. 8. Nemzetközi, rövid. 9. Farkatlan koca! 10. A szomszédos helyiségbe lopakodik. 11. Acéllemez, szögvas stb. mint portéka. 12. Szándékra, elhatározásra vonatkozó. 15. Füttyös madár. 18. Schütz ...; népszerű komika. 20. Ágyás talaját átforgató. 24. Fazéka, lábasra illik. 26. Afrikai antilop. 28. A tantál vegyjele. 29. A gondolat harmadik része. 34. Angolna, németül (AAL). 36. Ókori görög városállam, Athén és Spárta vetélytársa. 40. Rossz ...; baljós előjel. 41. Szlovéniai település, magyar neve Hársliget (zárt betű: L). 43. ... West; amerikai filmcsillag. 44. Az alumínium vegyjele. 46. A Rigoletto mantuai hercege szerint az asszony ilyen! 48. Cukorgyári melléktermék. 50. Kisebb fegyveres egység. 52. Hely-, helyi, idegen előtagként. 53. Trinitro-toluol (robbanóanyag), rövid. 56. I. István király fia. 57. Gyomai nyomdászcsalád. 59. Késő középkori művészeti leleteiről híres város Nigéria délnyugati részén. 61. Balassi Bálint mellkasában dobogott! 62. A kegyed tulajdona. 64. Fűnyírás kelléke! 65. A c mássalhangzó zöngés párja. 66. Ugyancsak.

Schmidt János

Pályázati felhívás anyanyelvi táborok rendezéséhez

Az Anyanyelvápolók Szövetsége, amint az elmúlt évben is tette, ismét segítséget kíván nyújtani nyári anyanyelvi táborok szervezéséhez és rendezéséhez. Főleg olyan intézmények (iskolák, könyvtárak, művelődési házak) vagy közösségek jelentkezését várjuk, amelyek a szép magyar beszéd, a viselkedés- és magatartás-kultúra értékeit igyekeznek tudatosítani és közvetíteni tábori, közösségépítő módszerekkel, eszközökkel.

A pályázatokat 1994. december 15-ig várjuk az Anyanyelvápolók Szövetségének címére: 1126 Budapest, Szoboszlai u. 2-4.

A pályázatoknak tartalmazniuk kell:

- a pályázó intézmény, iskola, könyvtár, művelődési ház, közösség nevét, székhelyét, tevékenységi körének rövid leírását;

- a tábor helyét, idejét, létszámát, tervezett résztvevői körét;

- egy rövid, 1-2 oldalas koncepciót arról, milyen témával és milyen módon kívánnak foglalkozni a táborban;

- előzetes költségvetést arról, milyen anyagi források állnak rendelkezésükre a szervezésben; milyen kiadásokra számítanak; illetve milyen összegű támogatást kérnek a szövetségtől, és azt mire kívánják fordítani.

A szövetség a jelentkező igények és a lehetőségek ismeretében szakmai segítséget nyújt a táborok megrendezéséhez.

A szövetség e célra elosztható pénzét egy szakemberekből álló bírálóbizottság döntése szerint az erre legérdemesebb pályázó közösségek kapják. A bírálóbizottság döntéséről az Édes Anyanyelvünk 1995. évi 1. számában adunk hírt.

Anyanyelvápolók Szövetsége

Egyetemisták, főiskolások versenye

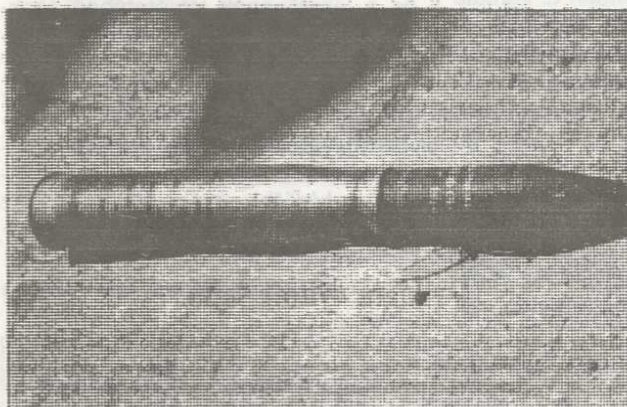
Az egri tanárképző főiskola magyar nyelvészeti tanszéke – hagyományainak megfelelően – idén is megrendezi a pedagógusjelöltek országos helyesírási versenyét. Időpontja: 1994. december 3. Minden pedagógusképző intézményből egy-egy hallgató jelentkezését várjuk a következő címen: **Vargáné dr. Raisz Rózsa tanszékvezető főiskolai tanár, Eszterházy Károly Tanárképző Főiskola, 3300 Eger, Eszterházy tér 1.**

ÚJDONSÁG! Aromaterápiás
cigarettafüst,
toalett, konyhai és
szúnyogriasztó, légdezőodor,
összetételben és hatásban
egyedülálló!

Gyártja:
Fólium Kft.
Forgalmazza: DIN Kft.
Tel.: 166 1114 Tel/fax: 166

Mint az Országos Dohányfüstmentes Egyesület lelkes önkéntese nehezen tudom elképzelni, hogy a cigarettafüst – bármennyire aromás is – aromaterápiás (azaz gyógyhatású) lehessen. Magát a füstöt vajon milyen „kiszerezésben” hozzák forgalomba? Flakonban? Üvegben? Elég sajátos kereskedelmi tevékenység! Azt pedig, ami a hirdetésnek a *toalett*-tel kezdődő részében található, végig sem merem gondolni. De elismerem: „összetételben és hatásban egyedülálló!” (Beküldte **Feiszinger Marica** budapesti olvasónk.)

A cirill betűk árulkodnak, hol készült a löveg...

Csak az értelmező szótárt kell felütni, hogy megbizonyosodhassunk róla: az, amit a kép ábrázol, nem *löveg* (= 'ágyú, tarack, mozsár mint tüzérségi tűzfegyver'), hanem *lövedék* (= 'a lőszernek az elsütött fegyver csőtorkolatán kirepülő része'). Bár ezt a hibát már Tóth Árpád is elkövette, *Aranylöveg a messzi égen* című szép versében, ez nem mentség a mai szerkesztő számára! (A Magyar Nemzetnek „3 éve szabad Kuvait” c. mellékletéből közreadja: **K. G.**)

Törökök álig fegyverben

S ha *kel*, mindkét válukon puskával álnak az *elenség* ellé. (A Mai Nap 1994. május 29-i számában találta **F. Kovács Ferenc.**)

*Ne tegye tönkre egészséget!
ha fölösleges kilogrammjaival
nem sikerül elbánni, akkor győjön
el a siker! Ménesi út 5. alól minden
csütörtökön 18 órától helyszínen
keresse TOMA Lászlót. vagy válasszon
borítékért támogatást. 2314 Helyszínen
Mária u 29*

Egy magát megnevezni nem kívánó olvasónk találta postaládájában ezt a „hirdetést”. Azt sem tudjuk, sírjunk vagy nevesünk... Mivel a néphit szerint a sírás fogyaszt, a nevetés pedig hizlal, azt ajánljuk, válasszon mindenki aszerint, hogy vannak-e vagy nincsenek „fölsleges kilogramyai”!

(G. L.)

Agylaltok, jégkrémek, torták

Áruházunk emeletén iparcikkasztály és belga bálás ruhavásár
TURKÁLDA

Még hogy ki-
halóban van a
-da/-de képző!

Keressük,
kutassuk, tur-
káljuk és küld-
jük be a „nyel-
vészde”-be!

(B. G.)

Ne fenyjük tovább a tollunkat, ez bizony a *fenyő* – csak egy kicsit másképpen! (B. G.)